

Інтегрований курс
«Література»
(угорська та світова)

Дебрецені О.О.

Integrált irodalom
(magyar és világirodalom)

tankönyv a magyar tannyelvű általános oktatási rendszerű tanintézetek 7. osztálya számára

«Інтегрований курс «Література»
(угорська та світова)

підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних
закладів з навчанням угорською мовою

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

(magyar és világirodalom)

Tankönyv
a magyar tannyelvű általános oktatási rendszerű
tanintézetek 7. osztálya számára

Львів
Видавництво „Світ”
2015

УДК 811.511.141(075.3)

ББК 83(4УГО)я7

Д 25

Дебрецені О.

Д 25   Інтегрований курс «Література» (угорська та світова) : підруч. для 7 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. угорською мовою / О.О. Дебрецені. – Львів : Світ, 2015. – 268 с. : іл.

Навчальний зміст підручника створено на історико-літературній основі, угорська та зарубіжна літератури представлені певними блоками. Подаються основні відомості з біографії та творчого шляху письменників (портрети письменників), літературно-критичний матеріал з використанням результатів найновіших наукових досліджень. Запитання й завдання спрямовані на розвиток в учнів умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва, на формування у них умінь аналізувати та інтерпретувати художні твори, висловлювати власні думки про прочитане, орієнтуватися у різноманітній художній літературі.

ISBN 978-966-603-000-0

УДК 811.511.141(075.3)

ББК 83(4УГО)я7

ISBN 978-966-603-000-0

© Дебрецені О.О., 2015

© Видавництво „Світ“,
оригінал-макет, 2015

Szorgalommal és türelemmel minden kincs a tied lehet, amit a könyv tud nyújtani.

Mindig vedd figyelembe az egyezményes jeleket, melyekkel már 5. és 6. osztályban is találkoztál.

A szerző

Nota bene!

Jegyezd meg!

Háttér-információ

Amit a műről tudnod kell!

Szómagyarázat

Irodalomelméleti ismeretek

Tudáspróba

Kérdések és feladatok

Házi feladat

BEVEZETŐ

Kedves hetedikesek!

Olyan tankönyvet nyújtunk át neked, amely a már megismert, megkedvelt hatodikosra épít. A tartalomjegyzék címei elárulják számodra, hogy a régmúlttól kezdve, az első magyar nyelvű szövegemlékek mellett a reneszánsz, barokk, klasszicista irodalom csodálatos műveit válogattunk, amelyek az ismeretszerzésen túl szórakozást, az irodalom gyönyörűségét nyújtják.

A tankönyvben az irodalom fejlődésének fő vonalát követjük nyomon, a hangsúlyt a magyar irodalomra helyezve. Ez természetesen nem értékítéletet jelent, csupán a nemzeti, az anyanyelvi kultúra fontosságát kívánjuk vele érzékeltetni, s erre készítet a tantárgy kis óraszama is. A magyar és világirodalom jeles alakjainak, a gyermekirodalom jelentős alkotásainak megismerésével és sok hasznos irodalomelméleti fogalom elsajátításával értő, érző olvasóvá válhatsz.

Fontos részei a tankönyvnek Zrínyi Miklós és Gárdonyi Géza művei, melyek a honvédelem és a hazaszeretet ékes példái, s a dicső régmúltat valóban csillagként, példaképként állítják a mai kor emberei elé is.

Minden témakörhöz kérdéseket és feladatokat melléeltünk, amelyek a tananyag elsajátításában a segítségedre lesznek. Néhány fontos tudnivaló a szemelvényekről. Mennyiségük néha túl soknak, néha kevésnek tűnik, de alkalmasok ezek a részletek a gyakorlásra, az ismeretek elmélyítésére és tanultak ellenőrzésére is.

A művek téged is véleményalkotásra, állásfoglalásra készítenek: helyesen jártak-e el a szereplők az adott helyzetben, te mit tettél volna az ő helyükben. Követendő példákat látsz magad előtt, vagy éppen olyan szereplőkkel találkozol, akiknek viselkedését, tetteit elítéled. A döntés a tied.

Figyelmetekbe ajánljuk a 3. és 4. oldalon olvasható mottókat. Ne siklódjatok el fölöttük, olvassátok el, és gondolkozzatok el azok mondanóján!

Jó munkát, sok sikert kívánunk!

*Csak az a könyv fontos, melynek lapjairól
az életöröm és a bölcsesség hangja elér
a szívig. Ha oda elér, feljut az égig –
az ilyennek nincs szüksége olvasóra,
az olvasónak van szüksége rá.*

Végh Alpár Sándor

Az irodalom szerepe az egyén és a társadalom életében

Kezdetei • Az irodalom kezdetei az írásbeliség előtti korba nyúlnak vissza, az ősköltészet, a mágikus művészet korába. A varázssénekek, mítoszok, mondák, siratók és mesék az emberiség legősibb irodalmi műfajai, illetve szövegei. Évezredek át szóban hagyományozódtak. Ennek a szóbeli hagyománynak egy része egy-egy nép írott irodalmában is továbbélhetett, mint például a görög mítoszok.

Más népek dalait, meséit évszázadokkal később kísérelték meg összegyűjteni és lejegyzetelni. Legtöbbjük azonban – rögzítés hiányában – egyszerűen elfelejtődött. Arról, hogy mi készítette az embert már a történelem előtti korban művészi, irodalmi jellegű alkotó munkára, különböző feltételezések vannak.

Ma sokan vélik úgy, hogy a művészet, az irodalom, az ember megismerési vágyából fakad. Az ember önmagát és a világot megérteni akaró, eredendően játékos, alkotó természetében gyökerezik.

Azokban a kultúrákban, amelyekben az írásbeliség megjelent, megszületett az irodalom írott változata is. Szóbeliség és írásbeliség, népköltészet és műköltészet, népszerű és magas szintű irodalom, irodalmi és hétköznapi szöveg évszázadokon át kölcsönös együttthadásban élt és él ma is.

Az irodalmiság tehát az írásbeliségnél tágabb fogalom, ugyanakkor azonban szűkebbnek is tekinthető. Szűkebbnek, mert a művészetek egyik ágaként a szépirodalmat értjük rajta. Azt a szépirodalmat, amely esztétikai tapasztalattal: a szépség élményével és a megértés, önmegértés örömeivel ajándékozhatja meg olvasóit.

A történelem különböző korszakaiban a szépirodalomba tartozó formák köre hol kiterjedt, hol szűkült. Vagyis a fogalom éppúgy, mint maga az irodalmi jelenség, változott.

A szépirodalom társadalmi szerepe • A szépirodalomnak felmérhetetlen társadalmi jelentősége van. Az író nem csupán tükörképét adja az ábrázolt valóságnak, egyszersmind állásfoglalását, nézeteit is kifejti. Ítéletet mond kora társadalmáról, kipellengérezi a visszahúzó erőket, a helyes cselekvés példáját állítja olvasói elé. Így nyilvánvaló, hogy kihat a társadalom életére, alakulására.

A magyar irodalom gyakran vált a nemzeti azonosság mértékévé. Csak példaképpen utalunk itt klasszikus irodalmunk egy-két alakjára. A keresztény egységtudat és a teljes magyar magárahagyottság érzése talált feloldást a XV. századi magyar irodalomban, abban az eszmében, hogy a magyarság a kereszténység védőbástyája. A haza és a kereszténység első összekapcsolása Janus Pannonius költészetében tűnik fel, majd magyar nyelven Balassi Bálint műveiben kap világirodalmi rangú kifejezést. Zrínyi Miklós *Szigeti veszedelem* című eposza közösségformáló és cselekvésre mozgósító történelemértelmezés.

Kazinczy és nyelvújító társai például az irodalom lényegét annak tekintették, hogy visszaadják egy nemzet öntudatát, és felszabadítsák az elnyomás alól. Vörösmarty és Kölcsey a *Szózat* és a *Himnusz* írói is e célból alkottak, jóllehet kimagaslóan művészi formában. Katona József *Bánk bánját* a nemzeti függetlenséget, nemzeti érdekegyesítést szorgalmazó eszméje emelte nemzeti drámává. Petőfi verseivel feltűzelte a népet, és forradalomra buzdította őket. A magyar nyelv egyik legnagyobb mesterének, Arany Jánosnak a nemzeti kultúra és történelmi tudat megteremtése volt a fő művészi törekvése. Ezek az írók

életük középpontjába helyezték az irodalmat, de szolgáltak is vele. Mindehhez persze szükség volt arra a társadalmi rendszerre és az elnyomásra, ami azokban az időkben volt.

Később, az első és a második világháború során az irodalom volt az egyetlen eszköz, amellyel a felfordult világban is meg tudta őrizni a kultúrát és az erkölcsöt. Ezekben az időkben az irodalom ezt jelentette, és azt, hogy az utókor számára megörökítsék azt, amit ők átéltek, intő példaként szolgálva. Radnóti például pontosan ezt tette, amikor üldöztetése során naplót írt. Valóságghűen közvetítette az olvasónak azt a környezetet, amelyben ő alkotni volt kénytelen. Lehet, hogy ezen események nélkül is olyan alkotások születnek, amelyek méltán teszik az irodalmat művészetté, de ha eljátszunk a gondolattal, hogy mennyi mindent veszíthettünk volna, ha ezek a költők nem ebben a környezetben élnek. Vagy vegyük József Attila *Hazám* című szonett-sorozatát. E költemény egy többkötetes regényfolyam témáját tömöríti 98 sorba olyan remekléssel, hogy *a nemzeti nyomor, az ezernyi fajta népbetegség* teljes költői kórképét nyújtja, a tünetektől a kórelőzményekig. Amilyen pontossággal követik a sorok a szonett rímképletének bonyolult szerkezeti vázát, ugyanolyan pontosan tükrözi a vers gondolati váza a társadalmi valóság még bonyolultabb szerkezetét. A megdöbbenően konkrét és elgondolkodtatóan általános érvényű képek egy szociológiai elemzés logikájával láttatják azokat a láthatatlan erőket, amelyek az adott társadalom fő típusainak mozgásterét meghatározzák. Ok és okozat mindig szembesül egymással: a *szapora csecsemőhalál*, az *egyke*, az Amerikába *kitántorgó* másfélmillió magyar szembesítették a földesúrral, aki *csákányosokkal pusztá tért nyit, szétveret falut és tanyát*, s a kartellekkel, amelyek *kuncogó krajcárral* fizetik ki a munkásokat –, de ezeknek az okoknak is vannak okai, s az okozatoktól szenvedő nép végső soron önmaga az oka ezeknek az okoknak, hiszen *magával kötve mint a kéve, sunyít vagy parancsot követ*.

Közösségi sorsvállalás, felelősségérzet és művészi minőség találkozásának eredménye, hogy Illyés Gyula „korszakról korszakra megírta mindig a maga és nemzete nagy versét”. A XX. század körülményei között is képes volt érvényt szerezni annak a közösségért cselekvő költői magatartásnak, melynek nagy példáit a klasszikus magyar irodalom olyan alakjaiban látta, mint Zrínyi és Petőfi. Jelentős versei – *Nem menekülhetsz, A kacsalábonforgó vár, Haza a magasban, Nem volt elég, A reformáció genfi emlékműve előtt, Egy mondat a zsarnokságról, Árpád, Bartók, Koszorú* – a magyar történelem egy-egy korszakának, egy-egy problémájának a nemzeti tudatot fölrázó megítélései. Nem egy

esetben a magyar kultúra becsületének is védjegyei. Prózaí művei ön-
életrajza vonalán haladva adnak átfogó képet a XX. századi magyar
történelemről. Drámáiban sorra veszi a magyar történelem sorsdöntő
helyzeteit, hogy az elmulasztott lehetőségek elemzésével új értelmű
hazafiságra ösztönözzön.

A műalkotások tehát „a teljes igazság” hordozóivá válnak: úgy mu-
tatnak be bizonyos élettényeket – az adott esetekben érzelmi kapcsola-
tokat –, hogy egy-egy utalással kijelölik tényleges helyüket abban a
világban, amelyben élnek, s azokat a mozzanatok állítják előtérbe,
amelyekben leginkább tetten érhetők a történelmi pillanat egészét
meghatározó erők hatásai.

Az irodalom oktató, nevelő hatása • Mivel az irodalom a valósá-
got ábrázolja, különböző korokról, emberek életéről ad hiteles képet –
bizonyos tudással is felvértez bennünket, s ezzel hozzájárul műveltsé-
günk gyarapításához. Az irodalom tehát ismereteket nyújt és oktat.
Azzal, hogy az irodalmi alkotások képzeletünkre hatnak, hogy bizo-
nyos gondolatokat, érzéseket váltanak ki bennünk – tetteinket is befo-
lyásolják. Az író úgy világítja meg a társadalmi élet jelenségeit, hogy
saját nézeteit is kifejezi. Hőseit úgy formálja meg, hogy egyesek elisme-
rést, szeretetet, rokonszenvet váltanak ki az olvasóból, mások viszont
megvetést, ellenszenvet. A szép, értékes emberi tulajdonságokkal fel-
ruházott hősök példája arra ösztönöz, hogy kövessük őket tetteikben.
Így egy-egy irodalmi mű olvasása során jobban megértjük a társadalmi
élet és az emberi kapcsolatok bonyolult viszonyait, s ezáltal sokkal job-
ban, pontosabban értékeljük saját cselekedeteinket, sokkal világosab-
ban látjuk tennivalónkat. A szépirodalom tehát tapasztalatokat nyújt,
formálja jellemünket, világnézetünket.

Ugyanilyen fontos értéket nyújtanak számunkra a múltbeli műal-
kotások azáltal, hogy egyedül ezek őrzik meg a hajdani korok életének
élményszerűen érzéki képeit. Innen tudhatjuk meg, hogy a múzeumok-
ban látható tárgyak használói, a történelemkönyvekben olvasható
adatok és összefüggések elszenvedői hogyan éreztek, miként voltak vi-
dámak vagy szomorúak, mit csináltak a csatákon és a termelési viszo-
nyok fejlesztésén kívül – milyen volt az élet a maga teljességében.
Egyetérthetünk az itáliai Marsilio Ficino¹ szavaival, aki azt írta: „*Ha a
hetvenéves embert bölcsnek tartjuk a tapasztalatai alapján, mennyivel
bölcsőbbnek kell tartanunk azt, akinek az élete ezer vagy akár három-
ezer évet fog át! Mert nyugodtan állíthatjuk, hogy az ember annyi évez-*

---

¹ Marsilio Ficino (1433 –1499) – itáliai orvos, filozófus, humanista

redet él meg, ahányat a történelmi ismeretei átfognak.” Az irodalom tehát az emberiség emlékezője is.

Az irodalom megörökíti múltat és a jelent, s alakítja a jövőt. Olyan hatással van az emberiségre, hogy képes útmutatásra és olykor segít a nehéz pillanatokban. Az irodalom nem holmi írás, hanem igazi művészet. Megnyugtat, szórakoztat és útmutatást ad. Nagyon fontos, hogy ne hanyagoljuk el, mert ez egyben az életünk. Gyakran kell olvasnunk irodalmi műveket, ez nemcsak az általános műveltséghez tartozik, hanem mindenki számára tartalmaz egy üzenetet, amit ha felismerünk, akkor egy eszközt, egy kulcsot ad a kezünkbe. Az írók, költők érzik, hogy mire van szüksége az emberiségnek és igyekeznek azt megosztani egy-egy történetben vagy egy versben. Sok költő alkotott egy új stílust azzal, hogy máshogyan írta verseit és ezzel képes volt egy új generációt alkotnia az emberiségnek. Nagyon büszkék lehetünk arra, amit tettek és alkottak. Hiszen az ember, vagy talán a világ jobbá tétele az irodalom igazi, örök feladata.

Bret Mulligan: Athén

AZ IRODALOM BÖLCSŐJE

Az európai kultúra bölcsője • „Minden tudományos ismeretnek és a forma minden szépségének Görögországban rakták le az alapját.” Herder jellemezte így a görög művészet hatását az emberiség kultúrtörténetére. Az ókori görögök népe Kr. e. a második évezredben telepedett meg a Balkán-félsziget déli részén. Itt – a fejlettebb déli és keleti népekkel szoros érintkezésben – a görögség gyors fejlődésnek indult, s már ebben a korban nagy művészi alkotásokat hozott létre.

Az ókori Görögország a múzsák otthona és a tudományok bölcsője is volt. Itt alakultak ki az irodalmi műnemek: a *líra*, az *epika*, a *dráma*. Görögország volt a bölcsője a beszéd művészetének, a *retorika* kialakulásának is, amelyet a politikai viszonyok hívtak életre. Az ókori görögök egyik legnagyobb szellemi teljesítménye a *filozófia* volt. A filozófiát a tudományok és művészetek, sőt minden tudás, ismeret, tapasztalat összegzésének tekintették. Az irodalom és művészetek szempontjából a két meghatározó ókori görög filozófus **Platón** és **Arisztotelész**. Mindketten a filozófia nagy rendszerezői. Az irodalomelmélet szempontjából Arisztotelész legmeghatározóbb műve a *Poétika*, amely esztétikai, irodalomelméleti, műfajelméleti alapl mű. A *Poétika* évszázadokra meghatározta, befolyásolta az irodalomhoz, művészetekhez való viszonyulást, értékítéletet. Tehát az ókori görögök hagyományozták

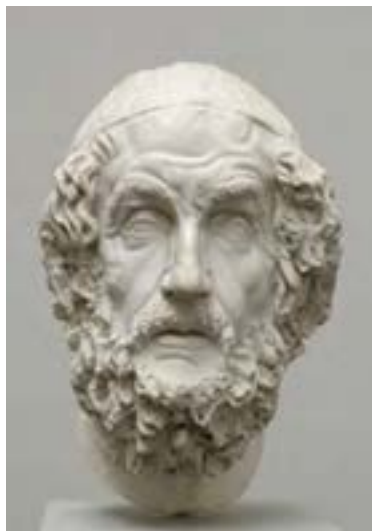
Európára az irodalom esztétikai, műfaji, formai stb. alapjait, a kereszténység pedig az irodalomhoz való viszonyulást és annak erkölcsi normáit.

Az irodalomtudomány jelenlegi álláspontja szerint az európai irodalom kezdete az epika születésével esik egybe, az első szépirodalmi alkotások ugyanis elbeszélő művek voltak. Az első elbeszélő – akiről a legtöbbet tudunk –, **Homérosz**, bár életrajzát nem ismerjük, mégis több görög polisz (városállam) tisztelte saját polgáraként.

HOMÉROSZ ÉS EPOSZAI

A görög irodalom első és legnagyobb költője, a világirodalom egyik legkiemelkedőbb alakja Homérosz. Ő az első költő, akinek neve ránk maradt. *„Azok közé a világalkotó génuszok közé tartozik, amilyen csak három-négy, ha megjelent az egyetemes irodalomtörténet folyamán.”* (Szerb Antal)

Életpályája • A legendás hírű görög költő személyét teljes homály borítja. Valamikor Kr. e. a VIII. században élt, és Kis-Ázsia volt a szülőhazája. Szülővárosa vita tárgya volt. Erről szól egy ókori epigramma: *Hét város verseng, melyikük fia volt Homérosz: / Szmürna, Rhodosz, Kolophón, Szalamisz, / Khiosz, Aragosz, Athén.*

Hérodotosz, a görög történetíró vak énekmondónak, **rapszódosz**-nak¹ nevezte. A hagyomány isteni származású énekesnek festi, aki vak koldusként vándorol városról városra, a szegények közt él, és dalnok-versenyeken vesz részt. Sorsát tragikusnak, őt magát pedig végtelenül bölcs embernek képzelték. Legvalószínűbb születési helye Szmürna, az eredetileg aiol, de korán ión befolyás alá kerülő város. Bizonyosnak tűnik, hogy Homérosz hosszú ideig tartózkodott Khiosz szigetén. Lehetséges, hogy Iosz szigetén halt meg; itt hónapot neveztek el róla, sírját pedig kultikus tisztelettel övezték. Bizonyosnak látszik, hogy a

---

¹ *rapszódosz* – görög énekmondó, ünnepi alkalmakkor (állami ünnepeken, lakomákon, esküvőkön stb.) az egybegyűlteket szórakoztatásért szolgáló személy, királyi udvarok hivatalos énekmondója; rendszerint ismert történeteket, hőskről szóló vagy a házigazda dícséretéről szóló énekeket ad elő.

költőt erős szálak fűzték a kis-ázsiai partvidékhez, az ión szigetekhez; erről tanúskodik az eposzok nyelvhasználata, az ión nyelvjárás.

A homéroszi kérdések • Homérosz alakját és műveit is rejtély övezi mind a mai napig. Kicsoda ő? Élt-e egyáltalán, vagy a név csupán költőt jelent? Az *Íliász* és *Odüsszeia* egy vagy több szerző műve? Homérosz csupán összegyűjtötte a szájhagyomány útján terjedő és több kisebb szövegegységből álló mitikus, legendás történeteket, őseposzokat? Az irodalomtörténet ezeket a kérdéseket **homéroszi kérdéseknek** nevezte el.

A homéroszi kérdések körül folytatott hosszú viták eredményeképpen ma már világos, hogy ilyen úton nem jönnek, és nem jöhettek létre nagy költői alkotások. A két eposzban az egységes szerkezet, a művészi tudatosság már igazi költőegyeniség kezére vall. Az *Íliász* és *Odüsszeia* keletkezése kb. a Kr. e. VIII. századra esik, és Ióniában (a mai Kis-Ázsia nyugati partján) ment végbe.

Az *Íliászt* általában régebbinek, az *Odüsszeiát* valamivel későbbinek vélik a tudósok. Az utóbbit sokan egy, az *Íliász* költőjétől különböző, későbbi poeta művének tartják, aki már az *Íliászt* ismerve és követve, bizonyos mértékig utánózva alkotta meg másféle, de példaképével felérő remekművét, az *Odüsszeiát*.

Az újabb kori irodalomtörténet-írás egyik álláspontja az, hogy a két eposz nem egy időben keletkezett. A két mű szemléletbeli eltéréseiből arra következtettek, hogy születésük közt több nemzedéknyi időkülönbség van. Míg az *Íliász* az arisztokratikus királyságok idejét idézi, az *Odüsszeia* inkább a demokratikus *társadalmi rendszerét*. A világszemléletbeli különbség mellett szerkezeti, formai eltérések is utalnak arra, hogy a szerző nem lehet ugyanaz a személy. A viták máig nem ültek el.

IRODALOMELMÉLETI ISMERETEK

Az eposz • Az epika műnemébe tartozó legősibb epikus műfaj. Szájhagyomány útján örökölt hősmonda, hősi ének.

Nota bene! Az eposz verses nagyepikai alkotás, melynek rendkívüli képességekkel rendelkező hőse természetfeletti lényektől is támogatva egy egész közösség sorsára kiható tetteket hajt végre. Megkülönböztetünk naiv- és műeposzt.

a) **naiv eposz:** ősi mondákból indul ki, szájhagyomány útján terjed, szerzője ismeretlen: *Gilgames*, *Mahábhárata*, *Rámájana*, *Kalevala*, *Kalevipoe*g;

b) műeposz: szerzője ismert, írásos formája van: Homérosz eposzai, Zrínyi Miklós: *Szigeti veszedelem*.

Eposzi kellékek. Eposzi sajátosságoknak is szokták nevezni.

- **Invokáció:** múzák, illetve valamely istenség segítségül hívása a mű megírásához.

- **Propozíció:** tárgymegjelölés – a fő téma rövid megjelölése.

- **Enumeráció:** seregszemle – katalógusszerű felsorolás.

- **Deus ex machina:** isteni gépezet – természetfeletti lények beavatkozása.

- **Retardatio: késleltetés** – a cselekményt döntően befolyásoló események híre késve jut el az érintettekhez.

- **Anticipatio:** előremutatás – egy későbbi fontos eseményre való utalás.

- **In medias res:** a dolgok közepébe vágva – az eposz cselekményét nem a kezdő pillanattól kezdi a szerző. Nem ismerteti a trójai monda-kört, egyszerűen onnan kezdi, ahol a történet szempontjából fontos.

- **Epitheton ornans: állandó jelzők** – a történetben szereplő hősöket, isteneket jelzős szerkezettel vezeti be a szerző és a cselekménysorban is alkalmazza: szőke hajú Menelaosz, leleményes Odüsszeusz, bagolyszemű Pallasz Athéné, elmés Télemakhosz.

- **Az időmértékes verselés** • Az ókori eposzok *időmértékes verse-lésűek*. Ez azt jelenti, hogy rövid és hosszú szótagok váltakoznak a verssorokban egy bizonyos meghatározott rend alapján.

- **Rövid** a szótag, ha benne rövid magánhangzó van, s azt legfőljebb egy mássalhangzó követi (*kel*). A rövid szótag időtartama *1 mora*. Jele: ∪.

- **Hosszú** a szótag, ha magánhangzója hosszú, vagy ha a szótag rövid magánhangzóját egynél több mássalhangzó követi (*kél* vagy *kelt*). Ez utóbbi szabály akkor is érvényes, ha a második mássalhangzó már a következő szó elején található (*kel föl*). Jele: –. A hosszú szótag kiejtésének időtartama nagyjából a rövid kétszerese, vagyis *2 mora*.

Az időmértékes verselés alapegysége a versláb. Egy versláb két, három vagy négy szótagból áll, s kötött a rövid és hosszú szótagok sorrendje. Nagyon sokféle versláb létezik, de a homéroszi eposzokban a következők fordulnak elő: daktilus: – ∪ ∪ (egy hosszú és két rövid szótag); spondeus: – – (két hosszú szótag); trocheus: – ∪ (egy hosszú és egy rövid szótag).

Az eposzok hagyományos versformája a hexameter, mely hat verslábból áll. Ezek mindegyike daktilus vagy spondeus. Az ötödik versláb mindig daktilus, az utolsó mindig spondeus.

Nota bene! Hexameternek a hatmértékű, hat verslábból álló verssort nevezzük.

1. Mit nevezünk eposznak?
2. Mi a különbség a naiv eposz és a műeposz között? Soroljatok fel néhány példát!
3. Melyek a legfontosabb eposzi kellékek?
4. Mit nevezünk időmértékes verselésnek? Sorold fel a verslábakat!
5. Mi a hexameter?

A TRÓJAI MONDAKÖR

A homéroszi eposzok történetének alapja a görög mitológia. Azokra a mítoszokra épülnek, amelyek a trójai háború (Kr. e. kb. XII. század) történetét magyarázzák. Ahhoz, hogy értsük az eposzok világát, először a **trójai mondakörrel** kell megismerkednünk.

A trójai mondakör, a görög mondák legismertebb összefüggő mondacsoportja. Központjában a trójai háború áll, melyet Heléna spártai királyné megszöktetéseért a csábító Parisz hazája ellen indítottak a görögök, s melynek tizedik évében Priamosz király városa elpusztult. A legnagyobb hős a görögök oldalán Akhilleusz, a trójaiak részén Hektór, Priamosz fia; mindketten elesnek Trója alatt. A téma legnevezetesebb feldolgozása Homerosz két eposza, az *Íliász*, mely a trójai háború utolsó szakaszát foglalja egységes kompozícióba, és az *Odüsszeia*, mely a Trója alól hazatérő ithakai király, Odüsszeusz kalandozásait adja elő. A trójai mondakörhöz csatolja Róma eredetmondáját Vergilius *Aeneise*: Aeneas, Priamosz unokája, Trójából menekül az ősi istenekkel Itáliába. A Trója ellen induló hajóhadért engesztelő áldozatnak bemutatott Iphigeneia, és atyja, a Trója alól hazatérő Agamemnon, kinek hűtlen felesége okozza halálát, az atyjáért bosszút álló Orestes, Hektor rab-ságba hurcolt anyja és hitvese stb. a görög tragédiának szolgáltattak többször feldolgozott tárgyat.

Grill: Parisz ítélete

ERISZ ALMÁJA

(rövidítve)

Pélion sziklavarában, hol a tenger istennőjének, Thétisznak a lakodalmát ünnepelték a mürmidónok királyával, Péleusszal, a nagy hírű hős, Akhilleusz jövőző apjával, amelyre Eriszen kívül minden istenséget meghívtak. Történt, hogy Erisz, az irigység és viszály istennője, a vidáman lakmározók közé egy aranyalmát gurított ezzel a bevészt felirattal: „A LEGSZEBBNEK!”, és kaján nevetéssel már el is tűnt.

– Engem illet az aranyalma! – mondta egyszerre három istennő is. Az egyik Héra volt, aki avval dicsekedett, hogy ő a legfőbb istennek, Zeusznak a felesége. A másik Pallasz Athéné, a szűz istennő, kinek szép szeméből sugárzott az értelem. A harmadik Aphrodité, a szerelem istennője, aki vágyódva nyújtotta kezét az aranyalma felé, azt állítva, hogy fia pajtásai, a pajkos Erószok küldték, senki másnak, csak neki, mert nála szebb senki nem lehet a világon.

Látta már Zeusz, hogy az istennők vetélkedése felborítja a szép egyetértést, s hogy a civakodásnak elejét vegye, szólította Hermészt, az istenek követét.

– Menj el Trójába, fiam – hagyta meg neki –, és keresd meg Priamosz király fiát, Pariszt, ott legelteti a nyáját az Ida hegyén. Vidd el neki az aranyalmát, és bíz rá nevemben a döntést: ő a legszebb férfi a halan-

dók között, ítélje meg, melyik a legszebb istennő, és a győztes az ő kezéből vegye el a jutalmat.

Felöltötte Hermész saruját, kezébe vette a hírvivő pálcát és az aranyalmát, és a három istennővel együtt útra kelt Trója felé. Ott találta a királyfit az Ida hegyen, mert Parisz a pásztorok közt élt (...)

Tágra nyitotta szemét a pásztor, amikor megpillantotta az istennőket Hermész kíséretében. Alig tudott szépségükkel betelni. Tetőtől talpig szemügyre vette mind a hármat, szinte elvakította a ragyogás, de nem akart elhamarkodottan döntené. Ekkor közelebb lépett hozzá Pallasz Athéné, és így szólt.

– Ha nekem ítéled az aranyalmát, minden művészetre megtanítalak, és szülővárosod hős oltalmazójává teszek!

– Én egész Ázsiát vetem uralmad alá, ha engem választasz – ígérte az istenek királyának a felesége, Héra.

De Aphrodité teljes szépségét feltárta Parisz előtt, és édes mosollyal suttopta a fülébe:

– Én a legszebb földi asszony szerelmével foglak megjutalmazni. Helenét adom neked, Menelaosz feleségét, aki után szüntelenül sóvárog minden férfi földön és az Olümposzon. Mit kezdesz a bölcsességgel, mit használna neked a hatalom, ha fut tőled a szerelem! Hallgass hát szíved szavára, és engem kiált ki győztesnek!

Még be sem fejezte szavait a szerelem istennője, s Parisz elbűvölten neki nyújtotta az aranyalmát. Gúnyosan mérte végig két vetélytársát Aphrodité, és diadalmasan ellibeggett. Sérelmüket szívükbe zárva a legyőzöttek is távoztak Hermésszel, miközben Héra e szavakat mondta:

– Így hát e miatt a fajankó miatt lesz átkozott Trója, és emészti el a háború tüze. Falai leomolnak, fiai porba hullnak, gyermekei meg asszonyai az ellenség védtelen zsákmányául esnek! (...)

(...) A feldühödött istennők Zeusztól követeltek véres elégtételt, aki elhatározta Trója pusztulását. Rövidesen görögök és trójaiak egyaránt tapasztalhatták, mily gonoszul és gátlástalanul szabják meg és irányítják az égi lakók az emberek sorsát.

(...) Parisz hajót ácsoltatott és Spárta felé indult, ahol Menelaosz király uralkodott, a gazdag Trójának akkoriban jó barátja. Nyolc napig időzött Parisz a királyi várban mint tisztelt és ünnepelt vendég. A kilencedik éjjel Menelaosz felesége, Helené, aki Aphrodité varázsától megérintve már az első pillanatban vakon beleszeretett a hosszú szempillájú és göndör, fekete hajú trójai királyfiba, önként szökött csábítójaival miután a királyi kincsek nagy részét magához vette. (...) Amikor megérkeztek Trójába, minden férfi úgy elvakult szépségétől, hogy ünnepélyesen megesküdték, sohasem adják vissza a görögöknek ezt az észbontó földi szépséget, bármi legyen is makacsságuk következménye.

Csak Kasszandra, Priamosz leánya, Parisz testvére öltött gyászt, haját megtépdeste, és elhajította aranyos fátylát. A királylány a jövőbe látott, s tudta milyen veszedelmet hoz Trójára, ha befogadja falai közé a spártai asszonyt. Jóslatainak azonban senki sem hitt. (...)

Amit a műről tudnod kell!

ÍLIÁSZ

Történelmi háttér • A homéroszi eposzok története nemcsak a görög hitvilág mítoszaiban gyökerezik, hanem a görög történelem eseményeiben is. Trója ostroma történelmi tény. A kis-ázsiai partvidék híres kereskedővárosát valóban feldúlták a görög törzsek Kr. e. a XII. század környékén. Heinrich Schliemann német régész Priamosz király mesés kincseinek keresése során talált rá Trója (Ilion) városára 1870-ben. A ásatások során talált leletek igazolták az *Íliász* cselekményének történeti valóságát: több mint háromezer évvel ezelőtt folyt le az a háború, melyet a görögök viseltek a kis-ázsiai Trója ellen.

A történet mondai előzményére már utaltunk (*Erisz almája*), amikor Parisz ítélete nyomán maga ellen hangolja Hérát és Pallasz Athénét, s ez végül a trójai háborúhoz vezet.

Keletkezése • Kr. e. a VIII. század elején, a legenda szerint Homérosz ifjú korában alkotta művét. **Műfaja** eposz. Címe a trójai mondakörre utal, Trója görög neve Ilion, tehát *Íliász* – Trójáról szóló történet.

Témája • Akhilleusz haragja és enyhülése. Az *Íliász, a haragvó hős története*. A vérig sértett hős, Akhilleusz elhatározza, hogy nem harcol tovább, amíg a fővezér, Agamemnon ki nem engeszteli. Akhilleusz, a főhős, félisten (anyja Thétisz istennő, aki az örök élet vizébe merítette csecsemő fiát sarkánál fogva, így csak ott sebezhető). **Idő**: a háború 10 évéből 51–52 nap eseményeit emeli ki, lineárisan halad a cselekmény. **Helyszín**: Trója.

Szerkezete • 24 énekből áll, szerkezetileg egységes, tudatosan megalkotott mű. A történet négy alappillére:

1. Akhilleusz és Agamemnón viszálya. Akhilleusz visszavonul a harctól
2. Patroklosz halála
3. Akhilleusz kiengesztelődése
4. Akhilleusz és Hektór párviadala; Hektór halála és temetése

Erre a vázra csatajelenetek és egyéb epizódok (Akhilleusz pajzsának leírása, Hektór és Andromaché búcsúja stb.) épülnek. Az eposz Hektór temetésével zárul.

Verselése • Időmértékes verselésű, terjedelme 15 700 hexameter. Nyelvezete: ión, aiól dialektikus keveréke.

Cselekménye • Apollón papjának lányát Agamemnón elrabolta, ezért az isten dögvésszel büntette az akhájokat. Akhilleusznak megígérték, a lányt vissza kell adni. Agamemnón engedett a kérésnek, de cserébe elvette Akhilleusztól Brizéiszt, kedves rabnőjét. A hős megharagudott, és nem harcolt tovább. Agamemnón ráébredt arra, hogy Akhilleusz nélkül nem győzhetnek a görögök. Engesztelő küldöttséget irányított Akhilleuszhoz, de az még ellenállt. Abba egyezett csak bele – Nesztór, a legidősebb görög vezér kérésére –, hogy legjobb barátja, Patroklosz öltse fel az ő ruháját, s az ő fegyverzetében induljon harcba, hogy ezzel a trójaiakat megtévesszék. Nesztór abban reménykedett ugyanis, hogy Akhilleusz pusztá látványa elrettenti az ellenséget. Reménye azonban nem igazolódott be.

Hektór – a trójai királyfi megölte Patrokloszt, s elvette a fegyvereit. Akhilleuszt megrázta barátja halála, békét kötött Agamemnónnal és új fegyverzetben – amelyet Héphaisztosz, a sánta kovács-isten készített számára – visszatért a harcba. Akhilleusz szörnyű pusztítást visz véghez a trójaiak soraiban, s végül – Pallasz Athéné segítségével – elfogja és megöli Hektórt. Bosszúvágyát azonban ez sem csillapítja, tizenegy napon át gyalázza a holttestet szekéréhez kötve hurcolva a porban.

Frantz Matsch: Akhilleusz diadalmenete

Dühöngésének csak az agg Priamosz könyörgése vet véget, aki eszébe juttatja az ő hazatérését váró édesapja bánatát. Akhilleusz ekkor fegyvernyugvást rendel el, s kiadja a trójai királynak fia holttestét. Hektórt kilencnapos gyász után temetik el, s ezzel végződik az eposz.

Szereplők:

TRÓJAIK ↔ AKHÁJOK	
<i>EMBEREK</i>	
Parisz – királyfi, a háború okozója	Menelaosz – Heléné férje
Hektór – Parisz bátyja	Agamemnón – Menelaosz testvére
Polüdórosz – Hektór öccse	Akhilleusz – félisten
Priamosz – Trója királya	Patroklosz – Akhilleusz barátja
Rhészosz – szövetséges	Odüsszeusz – Ithaka királya
Dolón – trójai kém	Aiász – akháj harcos
<i>ISTENEK</i>	
Aphrodité	Héra
Apollón	Pallasz Athéné
Aeneas (Aphrodité fia)	Thétisz
Hermész (Priamosz segítője)	Poszeidón

Az isteneknek ebben az eposzban óriási szerep jut. Részt vesznek az eseményekben, irányítják a háború menetét, az emberek csak játékszerek. Beavatkozásukkal többször megfordítják a cselekményeket.

Az isteneket tulajdonképpen egyedül a halhatatlanságuk különbözteti meg a földi emberektől, hiszen reakcióik, gesztusaik, cselekedeteik pontosan olyanok, mint bármely halandóé.

■ **Akhilleusz:** az *Íliász* központi figurája, a görögök legkiválóbb bajnoka. Bátorsága, vitézsége és rettenthetetlensége miatt az arisztokrácia világának eszményített hőse. Nemcsak vitézi ereje, halálmegvető

bátorsága emeli minden görög és trójai hős fölé, nem csupán isteni származása, hanem a sors látásának és vállalásának az a tudatossága, hogy két lehetősége van, két emberi magatartás között választhat: vagy hős marad és rövid életű lesz, vagy megfutamodik és névtelenül él sokáig. Akhilleusz a hősi halállal megszerzendő hírnevet választotta a nincstelen, dicstelen élet helyett. Bár nem ő a sereg fővezére, hanem Agamemnón, a háború kimenetele mégis tőle függ. Akhilleusz az egyetlen fejlődő jellemű hőse az eposznak. Makacssága megtöri Patroklosz halála után, s önvád gyötri. Hektór holttestének meggyalázásával sem tud megnyugodni. Megbékélés csak akkor száll lelkére, amikor Priamosz fia holttestéért könyörög, kezet csókol neki az agg király. Akhilleusz ekkor apjára gondolva képes megtisztulni, a megbocsátó szánakozás és közeli halálának tudata legyűri benne a vadságot, emberséges lesz. Ez az Akhilleusz Homérosz ideálja, aki az egész emberi sors szomorúságán könnyezik.

■ **Agamemnón:** Mükéné királya; felesége Klütaimnésztra. Mikor testvérének, Menelaósznak feleségét, Helenét elrabolta Parisz, Trója ellen vonult.

■ **Hektór:** trójai királyfi, Priamosz és Hekabé legidősebb gyermeke, Parisz testvére. Felesége Andromakhé, gyermeke Asztüanax. A trójai háborúban megöli Patrokloszt, ő maga Akhilleusz dárdájától esik el.

■ **Parisz:** trójai királyfi, Priamosz és Hekabé gyermeke, Hektór testvére. Anyja álmot látott, hogy fia okozza Trója vesztét, ezért egy pásztorra bízta, hogy ölje meg, de az felnevelte. Helené elrablásával előidézi Trója bukását.

■ **Priamosz:** Trója királya, Hekabé férje, Hektór és Parisz apja. Neoptolemosz, Akhilleusz fia ölte meg.

1. Mikor élehetett Homérosz? Mit tudunk a születéséről?
2. Milyen műveket írt Homérosz?
3. Mi a „homéroszi kérdés”?
4. Milyen névből származik az Íliász címe?
5. Említs szereplőket az Íliász című eposzból! Milyen származásúak?
6. Akhilleusz származásáról mit tudsz?
7. Hány alappillére épül az Íliász című eposz?
8. Mi a szerepük az isteneknek az eposzban?

ELSŐ ÉNEK
A DÖGVÉSZ
Akhilleusz haragja

(részlet)

Átreidész Agamemnón a Tróját ostromló görög sereg vezére megsérti Khürszészt, Apollón papját és elrabolja lányát. Mikor az apa tiszteletteljes szavakkal és óriási váltságdíjjal megy a görög hajókhoz, Agamemnón durván megsérti, és elkergeti a papot. Apollón megtorolja a papját ért sértést, kilenc napon át tartó dögvésszel sújtja a görög tábort. Apollón haragja csak akkor csitul, ha óriási ajándékkal engesztelik ki papját. Agamemnón mérgesen enged, de kárpótlásul a lányért elveszi Akhilleusz gyönyörű ágyasát, Brisszéiszt. Akhilleusz megsértődik, s nem hajlandó tovább harcolni.

(...)

...S Átreidész most megtisztulni hivatta a népet.
Megmosakodtak mind, szennyük tengerbe vetették:
és áldoztak Apollónnak gyönyörű hekatombát,
ökröket és kecskéket a meddő víz közelében:
áldozatillat szállt, égis kanyarogva a füsttel.
Így fáradtak a táborban; de az Átreidész sem
állt el a bosszútól, amivel fenyegette Akhilleuszt:
Talthübioszhoz fordult most és Eurübatészhez,
hírmondója s ügyes fegyvernöke volt ez a kettő:
„Menjetek el sátrába a Péleión Akhileusznak;
fogjátok kézen, s hozzátok a szép Brisszéiszt;
s hogyha nem adja ki, én veszem el, magam elmegyek érte,
többekkel: hanem ez dermesztőbb lesz neki aztán.”
Ezt mondotta, kemény szókkal tovakuлдte a kettőt.
Kelletlen mentek meddő tenger vize mentén:
sátraihoz s bárkáikhoz értek a mürmidonoknak.
Őt meg a sátra előtt lelték, éjszínü hajónál,
ott ült, és nem örült, mikor őket látta Akhilleusz.
Megzavarodva megállt mindkettő, mert a királytól
félt, szégyellte magát, s nem szólt, kérdezni se merte.
Csakhogy az átértette szívében, s így szólalt meg:
„Üdv, követek, Zeusznak híradói s a földilakóknak!
Csak közelebb! Hisz nem ti okoztatok, ám Agamemnón
bajt nékem, mikor elküldött sátramhoz a lányért.

Rajta tehát, Zeusz-sarj, Patroklosz, hozd a leányt ki,
s add át, elvihetik: de legyen tanum egykor e kettő
boldog olümposzi isteneink meg a földi halandók
és vadszívü királyuk előtt, ha reám a jövőben
szükség lesz, hogy a többi felől a gonosz veszedelmet
elhárítsam. Mert őrzöng ádáz kebelében,
és elméje tekinteni nem tud előre, se hátra,
hogy hogyan óvja hadát, ha a harc a hajókig elér majd.”

(...)

Akhilleusz anyjától, Thétisz istennőtől azt kéri, hogy az istenek forduljanak el a görögöktől, és támogassák a trójaiakat.

TIZENNYOLCADIK ÉNEK

Akhilleusz pajzsa

(részlet)

Akhilleusz megtudja barátja halálhírét, s iszonyatos gyász lesz rajta úrrá. Újra anyjához, Thétiszhez, a tengeristen lányához fordul bánata enyhítéséért. Az anyja arra kéri, addig ne térjen vissza a csatába, amíg új fegyverzetet nem készített számára.

Hektór közben már majdnem megszerzi Patroklosz holttestét, amikor csodajeleitől kísérvé megjelenik Akhilleusz, s pusztá ordításával megfutamítja a trójai sereget, így biztonságba lehet helyezni Patroklosz holttestét.

A trójaiak a hadi gyűlésen úgy döntenek, hogy tovább folytatják a harcot.

Thétisz felkeresi Héphaisztoszt, a kovácsistent, hogy készítse el fia új fegyverzetét.

(...)

Erre a nagyhírű Bicegő neki válaszul így szólt:
„Bátorság, ne legyen szívednek gondja ezekre.
Bárcsak akképpen védhetném meg a szörnyű haláltól,
távol rejtve el őt, amikor közelít a gonosz sors,
mint ahogyan gyönyörű fegyverzete lesz neki tüstént,
melyre sok ember néz, s valamennyi csodálja, ki látja.”
Így szólván otthagya Thétiszt, és ment a fuvókhoz:
tűz fele fordítván azokat, sürgette dologra.
És a kemencéknél húsz fúvó fútt szakadatlan,
fürgén árasztották szét sokféle fuvalmuk,

egyszer a gyors munkát segítették, másszor elültek,
úgy, ahogyan Héphaisztosz akarta, s a munka kívánta.
Lángra vetette a nem puhuló rezet is, meg az ónt is,
és a nagy értékű aranyat s az ezüstöt; utána
üllőtalpra nagy üllőt tett, a kezébe ragadta
jó kalapácsát, míg a fogót másik keze fogta.

És legelőször erős pajzsot kalapált ki az üllőn,
dúsan díszítette, reá hármass karimát tett,
fényeset és ragyogót, s ráfűzte a szíjat ezüstből.
Ötrétű lett végül a pajzs, és jártas eszével
Héphaisztosz sok-sok gyönyörű képet kalapált rá.
Ráremekelte a földet, rá az eget meg a tengert
és a sosempihenő napot is meg a szép teleholdat.
S minden csillagot is, mely az ég peremét koszorúzza,
Oriont s a Fiastyúkot, meg a Húaszokat mind,
vélük a Medvét is – más néven híva Szekér ez –
mint forog egy helyben, míg Oriont lesi egyre,
s egymaga nem fürdik csak meg soha Ókeanoszban.

Két szép várost is remekelt ki a pajzson az isten,
földi halandókét: egyben lakodalmakat ültek,
s házukból a menyasszonyokat fáklyák tüze mellett
végig a városon át, sok nászdalt zengve, vezették.
Örvénylő táncban perdültek az ifjak; a lantok
és fuvolák harsány szava szólt; de az asszonyok álltak,
mind a saját tornáca előtt bámult a menetre.
Míg a piactéren sokaság állt, pörlekedés folyt:
meggyilkolt ember vérdíja fölött civakodtak
ketten: az egyikük esküdözött, az mondta a népnek,
mind kifizette; tagadta a másik: mit se kapott még.
Mindketten kívánták, hogy tanú döntsön a perben.
Mindkettőt bízta a nép, két pártra szakadtak:
jártak a hírnökök, és intették csöndre a népet;
ültek a sima, csiszolt köveken szent körben a vének:
botját tartották harsányszavú hírnökeiknek,
föl-fölemelkedtek, s fölváltva ítélték a bottal.

Köztük a kör közepén két tiszta talentum arany volt,
annak díjául, ki a leghelyesebben ítél majd.

Míg két hadsereg állt ragyogó fegyverben a másik
város előtt körben: szándékuk kétféle oszlott:
vagy földülni egészen, vagy két részre szakítva
osztani föl, mit a hőn szeretett város fala őriz.
Várbeli nem hajlik, vértjét veszi, lesre törekszik.
Sok szeretett feleség, kicsi gyermek védte a bástyát,
és az elagottak velük álltak föl hadi rendbe:
ők pedig indultak: vezetőjük Arész meg Athéné:
fényes aranyból mindkettő, arany öltözetében,
fegyveresen: mindkettő szép magas és ragyogó volt,
mint csak az égilakók; s apróbb volt mind a halandó.

Majd, mikor ott jártak, hol a leshelyüket kiszemelték,
lenn a folyó mellett, hol a nyájnak ivóhelye állott,
ott telepedtek meg, vöröses rézzel betakartan.
Két figyelő kém ült azután messzebb a seregtől,
leste, mikor jön a nyáj vagy a csámpás csorda közelbe.
Jött is a nyáj hamar, és két pásztor járt a nyomában,
sípjaikat fújták vidoran, cselt nem gyanítottak.
Látva a pásztorokat, kirohantak leshelyeikről,
elfogták a baromcsordát meg a hószerű nyájnak
szép juhait, s mellettük a pásztornépet elölték.
Ámde azok, hallván, hogy a csorda körül nagy a lárma,
otthagyták hadigyűlésük, gyorslábú lovakra
pattantak, s nekiindultak; tüstént odaértek.
És a folyóparton hadirendben megverekedtek,
egymást érchegyű lándzsákkal hajigálva csatáztak.
Köztük járt a Viszály meg a Zaj meg a rettenetes Vész,
elragadott egyként sértetlent és sebesültet,
és a halottat a harcból lábnál fogva kihúzta.
Válla fölött embervértől pirosult köpönyeg volt.
Mintha csak éltek volna, akként harcoltak a pajzson,
s úgy húzták el az elhulltak tetemét egymástól.

Akhilleusz pajzsa

Szép puha szántót is remekelt, televény laza földet,
 széleset és hármasszántásút: rajta a barmot
 hajtották a vetők, jártak velük erre meg arra,
 és valahányszor fordulván pereméhez elértek,
 mézédess borral teli korsót tett a kezükbe
 egy társuk, s megfordultak, ki-kiment a barázdán,
 mind vágyott a hatalmas ugar pereméhez elérni.
 Az feketéllt hátul, valamint a valódi puhult föld,
 bárha aranyból volt bámulnivalón remekelve.
 Rengő búzamezőt is formált: rajta a béres
 nép aratott, éles sarlót lendítve kezében:
 egy oldalt a csomók hullottak rendben a földre,
 ott meg a kévekörtők fűzték kévékbe kötéllel.
 Három kévekörtő kötözött, hátrább meg a markot
 kisgyerekek szedték, tele öllel hordva szünetlen
 nyújtották a nyalábot; csöndben tartva a pálcát
 állt a király a barázda fölött, örvendő szívében.
 Távol a tölgyfa alatt híradók lakomát kerítettek:
 áldoztak nagy tulkot, s mind körülötte sűrögtek;
 étket főztek a nők, belehintve a hósínű lisztet.
 Majd szőlőskertet remekelt, dús fürttel a tőkén,

tiszta aranyból volt: feketén függöttek a fűrtök:
és a karók sorban meredeztek, mind színezüstből.
Körbe zománcból árkot vont, a sövényt pedig ónból
készítette: csak egy ösvény vezetett a karók közt:
rajta a fűrge szedők föl-alá jártak, szüretelve.
Szép szüzek s velük viruló gyöngédszívú ifjak
mézízű szőlőt hordoztak jól font kosarakban.
Víg csapatuk közepén fiú állt, csengőszavú lanton
játszott édesen: és a Linosz gyönyörű dala zendült
vékony kis hangján: amazok meg ütemben emelték
lábukat, és ahogyan dala szólt, kurjantva szökelltek.

Majd egyenesszarvú marhák csapatát remekelte:
szép tehenek készültek, mind ónból meg aranyból,
istállójukból a mező fele bögve siettek
csörgedező víz mellett, nádas part közelében.
Sorban négy pásztor lépdelt a nyomukban aranyból,
és gyorslábú kilenc kutya is jött futva utánuk.
Ám a legelső sorban két iszonyú vad oroszlán
ugrott rá a bikára: az állat bögve üvöltött,
míg húzták: a fiúk s a kutyák mind arra rohantak.
És az oroszlánok feltépve a nagy bika bőrét,
már beleit falták, szürcsölték éjszínű vérért,
kergették, de hiába, a pásztorok és uszították
fűrge kutyáikat, ám az ebek belemarni azokba
nem mertek, közelükben ugattak csak s kikerülték.

Majd legelőt remekelt Héphaisztosz, a nagynevű Sánta,
szép mély völgy közepén, hősínű juhok seregével,
aklokat és kunyhókat is és zsupfedte karámot.

Táncteret is remekelt Héphaisztosz, a nagynevű Sánta,
éppenolyant, amilyent készített Daidalosz egykor
szépfűrtű Ariadnének nagy Knósszosz ölében.
Szép eladó lányok viruló ifjakkal a téren
táncaikat járták körben, kezük egybefonódott:
könnyűszövéssű gyolcsot hordtak a lányok, az ifjak
jólészott drága khitont, csillámlott mind az olajtól;
szép koszorút hordottak a táncban mind a leányok,
míg a legények aranykardot, s kardszójuk ezüst volt.

Meg-megperdültek, jól értve a táncot, a lábuk
könnyen emelték, mintha korongját, mely tenyerébe
jól illik, fazekas próbálja ki, perdül-e vajjon;
máskor meg sorokat képeztek, s szembe szökelltek.
Nagy tömeg állta körül vágykeltő táncukat, és mind
ott mulatoztak, míg közepettük az isteni dalnok
lantszava szólt; és két bukfences táncos a körben
lejtett örvénylő forgással a lant ütemére.

Majd a nagy Ókeanosz bő áradatát remekelte
legszeleső peremére a szép és nagyszerű pajzsnak.

És miután a hatalmas, erős pajzsot befejezte,
készített tűznél ragyogóbb páncélt is a hősnek;
készített súlyos sisakot, mely jól a fejére
illett, és aranyos szép forgó ékesítette;
készített végül lábvértet is, ezt puha ónból.
Majd, mikor elkészült mindezzel a nagynevű Sánta,
fogta, s a bajnok Akhilleusz anyja elé odatette.
Hóborította Olümposzról olyvként lecsapott az,
s Héphaisztosz ragyogó munkáját vitte magával.

1. Miért vonul vissza a harctól Akhilleusz?
2. Milyen körülmények között hal meg Patroklosz?
3. Miért vállalja újra a harcot Akhilleusz? Hogyan győzi le Hektórt?
4. Miért adja ki végül Akhilleusz Hektór holttestét Priamosznak?
5. Ki volt Átreidész! Mi a másik, ismertebb neve?

Három eposzi kellékre találsz példát az alábbi részletben. Keresd meg azokat!

*Istennő, haragot zeng Péleidész Akhilleuszét,
vészeszt, mely sokezer kínt szerzett minden akhájnak,
mert sok hősnek erős lelkét Hádészra vetette,
míg őket magukat zsákmányul a dögmadaraknak
és a kutyáknak dobta. Betelt vele Zeusz akaratja,
attól kezdve, hogy egyszer szétváltak civakodva
Átreidész, seregek fejedelme s a fényes Akhilleusz.*

A TRÓJAI FALÓ

A trójai mondakörből tudjuk – s történelmi ismereteink is ezt igazolják –, hogy Trója Hektór halála után hamarosan elesett. A tíz évig tartó háborúból a görögök kerültek ki győztesen. Hogyan győzhettek? Ezt beszéli el *A trójai faló* története.

A trójai faló (részlet a *Trója* c. filmből)

A görögök – Odüsszeusz ötlete alapján – megtévesztésül hatalmas falovat építettek engesztelő ajándékként a trójaiak számára, és színleg elvonultak a falak alól. Epeiosz először elkészítette a csodálatos ló lábait, majd megfaragta a hasát és hátát, hozzáillesztette a fejet, amelyet hosszú, lebegő sörénnyel díszített. A szemüregébe két drágakő került, amelyek a szem csillogását utánozták, és élővé varázsolták a lófejet, amelynek ideiglenes orrlyukai mintha csak a csatajelre vártak volna. De a görög seregnek csak egy része vonult el, a többiek, élükön Odüsszeusszal a faló gyomrába rejtőztek, *„amely magas volt, mint egy hegy”*.

Egy isteni jóslat győzelmet ígért a trójaiaknak, ha behúzzák a lovat a városfalak közé. Trója kapui megnyíltak előtte. A görögök éjszaka előmászta a falóból, és megkezdődött az öldöklés. Görögök és trójaiak mindhalálig küzdöttek.

Az életben maradt görög harcosok több-kevesebb kaland után hazatértek otthonukba. Csak egyetlen hősre, Odüsszeuszra vártak hiába hazájában, Ithakában. Az ő viszontagságos küzdelmeiről, 10 éves

hányódásáról s hazatéréséről szól a második homéroszi eposz, az *Odüsszeia*.

Amit a műről tudnod kell!

ODÜSSZEIA

A III. századában élt Longinosz szerint az *Odüsszeia* Homérosz öregkori műve, amelyben nyoma sincs az *Íliász* zaklatott harcleírásainak, a véres jeleneteknek, viszont tobzódik a gyönyörű természeti jelenségek, a naplementék, tájak leírásában. A költő különösen megértő szeretettel ábrázolja az idősebb generáció tagjait (Nesztórt, Láertészt), tehát bizonyára a bölcs, élettapasztalatokban gazdag Homérosz áll szemben itt az *Íliász* ifjú, heves vérmérsékletű szerzőjével. Ehhez még hozzátehetjük, hogy az *Odüsszeia* két, sok együttérzéssel ábrázolt énekest is színre visz (Démodikosz a phaiákok (e.: faják) palotájában énekel a trójai háborúról, Phémiosz Ithakában szórakoztatja a kérőket művészetével), akikben az általános vélemény szerint, ha nem is magát Homéroszt, de legalábbis a vándorénekes-költő mesterség tiszteletreméltó képviselőit, tehát Homérosz feltételezett kollégáit kell látnunk. Így előttünk áll a költő életpályája: ifjúkor (kalandvágy, izgalom, harc, hősiesség) – *Íliász*; öregkor (bölcsség, tapasztalat, érzelmesség, higgadtság) – *Odüsszeia*.

Előzmény • Trója pusztulása után a leleményes Odüsszeusz is haza indul. Hazafelé tartó útja azonban tíz évig tart. Homérosz 40 nap eseményeit emeli ki a tízéves bolyongásból. Helyszíne a görög szigetek és Ithaka. Az eposz **témája**: *Odüsszeusz bolyongása és hazatérése*. Főhőse **Odüsszeusz**, a társaiért és a hazajutásért küzdő ember.

Szerkezete • Az eposz 24 énekből áll, két szálon fut a cselekmény, majd a mű felénél összekapcsolódik, bonyolultabbá válik. Az eposz verselése időmértékes, terjedelme 12 100 hexameter. Az eposz öt szerkezeti egységre tagolható:

I. jelen: I – IV. ének: **Ithaka**

II. jelen: V – VIII. ének: **Kalüpszó nimfa szigete (Ogügié)**

III. múlt: IX – XII. ének: **Odüsszeusz kalandjai**

IV. jelen: XIII – XXIII. ének: **Odüsszeusz Ithakában**

V. jelen: XXIV. ének: **Békekötés**

Cselekménye • Pénélopé (Odüsszeusz felesége) hűségesen várja haza férjét már húsz éve. Négy esztendeje 108 kérő ostromolja, hogy válasszon közülük férjet, és közben pusztítják Odüsszeusz vagyonát.

Télemakhosz (Odüsszeusz fia) felnő, s kénytelen végignézni, amint otthonát ingyenélők hada dúlja fel. Az istenek sugallatára az éj leple alatt apja keresésére indul. A kérők azt tervezik, hogy a hazatérő fiút megölik.

Odüsszeusz hét évet tölt Kalüpszó nimfánál, aki nem hajlandó elengedni őt. Zeusz parancsának azonban kénytelen engedelmessé válni, jó tanácsokkal látja el a hőst.

Poszeidón, aki fia, Polüphemosz (a küklpsz) megvakítása miatt haragszik Odüsszeuszra, meg akarja gátolni hazajutását. A tengeren összetöri tutaját, Odüsszeusz két napig hánykolódik a vízen, mire partot ér a phaiákok földjén.

A phaiák királya látja vendégül (lánya, Nauszikaá beleszeret Odüsszeuszba), elmesélteti vele kalandjait, a Kalüpszó nimfánál töltött hét esztendő történeteit.

A phaiákoktól hajót kap, hazaviszik, Ithaka egyik öblében teszik partra, ahol a hős rögtön elalszik. Pallasz Athéné koldussá változtatja és figyelmezteti, hogy mire számíthat otthonában. Felkeresi hűséges kondását, Eumaioszt, és hazatérő fiával együtt eltervezik a kérőkkel való leszámolást.

A kérők gonoszul bánnak a koldussá változtatott hőssel, akit csak dajkája és kutyája, Argosz ismer fel. Pénelopé íjversenyt hirdet: ahhoz megy hozzá, aki fel tudja ajzani Odüsszeusz íját, és a nyílveaszt át tudja lőni tizenkét fejsze fokán. Egyetlen kérőnek sem sikerül a feladat végrehajtása csak a koldusnak. Ekkor Odüsszeusz felfedi magát, és megöli a kérőket. Feleségével újra egymásra talál. Odüsszeusz elmeséli neki a veszedelmeket, amin keresztülment.

Az istenek szerepe • Zeusz, Pallasz Athéné, Hermész, Héliosz, Poszeidón, kevesebb szerep jut az *Odüsszeiában*, mint az *Íliás*ban. Az utóbbiban az istenek irányítanak, az *Odüsszeia* világában az emberek sorsát már nem, vagy nem kizárólag az istennek intézik. Az *Odüsszeia* hőse a felnőtt, cselekvő ember.

Főbb szereplők: Odüsszeusz, Pénelopé, Télemakhosz, Antinoosz, Eumaios, Eurükleia, Menelaosz, Kalüpszó, Alkinosz, Polüphemosz, Kirké stb.

■ **Odüsszeusz:** A történet központi szereplője. Kalandok során vezet útja hazafelé. Igazi emberi hős, nem elérhetetlen hérosz, megközelíthetetlen harcos, hanem esendő, kíváncsi ember. Ellenállhatatlan vágy hajtja birodalmába, családjához, feleségéhez, fiához. Hiányzik neki a családja, mégis enged Kirké csábításának és Kalüpszó nimfánál hét évet tölt. Kíváncsisága miatt számos kalandba keveredik, ami

megkülönbözteti őt társaitól, s egyben föléjük is emeli, hogy ő ezekből a kalandokból mindig tanul. Figyel, fejlődik, kétszer ugyanazt a hibát nem követi el. Gondolkodó, a társaiért felelősséggel tartozó, cselekvő ember: emberi erényekkel és emberi hibákkal. Jelleme és fizikumja kiváló, egyetlen negatív tulajdonsága a mérhetetlen kíváncsiság. Ezt bölcs előrelátással kompenzálja. Ész, leleményesség, kitartás és emberi jóság jellemzi. Ha kell, király létére kényszeríti munkát is végez, hiszen Kalüpszó nimfa szigetéről saját maga készítette tutajjal távozik. A hős tetteivel maga vívja ki a hazatérés jogát. Az eposz középpontjában az emberi individuum áll, egyre nagyobb szerepet kap az ember felelőssége saját tetteiért. Odüsszeusz alakjában jelennek meg első ízben azok a pozitív eszményeket megtestesítő vonások, amelyek a görög rabszolgatartó demokráciában teljesednek majd ki: bár kiváló harcos is, legfőbb erénye az okosság, az igazságosság, a minden tudás megismerésének szomjúsága, kompromisszumkészség, a hajlékonyság a jó ügy érdekében, a megfontoltság, a cselekedet következményeinek latolgatása. Az *Odüsszeia* embereszménye tehát már nem a bátor ember, nem a heroikus életeszményt megtestesítő harcos, hanem a sokat tapasztalt, bölcs, leleményes, politikus ember, aki éppen eszét használva igyekszik megmenteni saját és társai életét.

Homérosz a főhős jellemzésére ötvennél több állandó jelzőt használt. A leggyakoribbak: *leleményes*, *sokattúrt*, *erőslelkű*, *tarkaeszű*, *kínban hányódó*, *tűrőlelkű vitéz*, és hosszan lehetne még a sort folytatni.

■ **Pénélopé:** Odüsszeusz hű felesége, a női hűség példaképe. Leleményessége vetekszik Odüsszeuszéval. (Laertész halotti leple, melyet minden éjszaka lebont, mivel azt mondta az erőszakos kérőknek, hogy addig nem választ közülük, míg be nem fejezte apósa halotti takaróját.) Odüsszeusz távollétében lelke megedződött, kitartóbb és találékonyabb lett.

■ **Télemakhosz:** esetében az *Odüsszeia* egy fejlődéstörténet. Fiúból férfivá érik, hogy méltó utódja és társa lehessen apjának a bosszú idején. Pallasz Athéné segíti az úton. Útja hasonló, mint Odüsszeuszé, csak rövidebb és kevésbé veszélyekkel teli. A mű elején, míg nem ismeri apja teljes történetét, kissé csalódott, hogy nem egy olyan hős fia, aki hazatért a trójai háborúból.

■ **Eumaios:** Odüsszeusz és Pénélopé hű szolgája, az öreg kondás. Az ő kunyhójában száll meg először a koldus álruhába öltözött Odüsszeusz, és itt találkoznak Télemakhosszal is. Titoktartásával és hűségével segíti a leszámolást.

■ **Eurükleia:** Odüsszeusz régi dajkája felismeri a koldusnak öltözött Odüsszeuszt, mivel Pénélopé megkéri, hogy mosdassa meg a koldus lábát, ahol felfedezi egy vadkan ejtette régi sebnek a helyét.

Odüsszeusz titoktartásra esketi. Titoktartásával és hűségével ő is hozzájárul a sikerhez.

■ **Menelaosz:** Spárta királya, az ő felesége Heléné, a trójai háború egyik kiváltó oka. Mesél Télemakhosznak apja erényeiről.

■ **Kalüpszó nimfa:** egy tengeri nimfa, Néereusz leánya. Ogügié szigetén tartotta fogságban Odüsszeuszt hét éven keresztül, szépségével és varázsserejével láncolva magához. Végül elengedte az istenek parancsára.

■ **Polüphémosz:** egy küklopsz, aki Poszeidón fia. Odüsszeuszt és 12 társát fogságba ejtette, és hatot megevett belőlük. Odüsszeusz letitatta és kiszúrta a szemét, így juhainak hasára kapaszkodva megmenekültek a barlangjából.

■ **Kirké:** egy varázslónő, aki Odüsszeusz embereit disznóvá változtatta. Odüsszeuszon nem fogott a varázslat, mivel megvédte a molü-hagyma. Odüsszeusz kényszerítette, hogy engedje el őket. Kirkének az volt a kikötése, hogy egy évig maradjanak nála.

1. Mivel magyarázható, hogy az *Odüsszeia* Homérosz öregkori műve?
2. Mi az előzménye az eposznak?
3. Vázold röviden az *Odüsszeia* című eposz szerkezetét!
4. Sorold fel a mű szereplőit!

Készíts táblázatot Odüsszeusz kalandjairól: helyszín – esemény – személyek!

KILENCEDIK ÉNEK

ODÜSSZEUSZ ELBESZÉLI KALANDJAIT ALKINOOSZNAK

KÜKLÓPEIA

(részlet)

Miután Odüsszeusz megdicséri az énekest, felfedi a kilétét, és elkezd mesélni, hogy a trójai háború befejeztével milyen kalandokat élt át vándorútján, és hogy vesztette el társait.

Ilion alól a harcosokat a szél először a kikónokhoz vitte. Feldúlják földjüket, sokakat elveszejtenek közülük, de a küzdelemben Odüsszeusznak is több társa meghal. Miután elhagyják a kikónok földjét, hajójuk viharba kerül, és kilenc napig hányódnak a tengeren, végül a lótuszevők földjén érnek partot. Odüsszeusz társai közül, akik ettek a mézédességből, azok elfelejtettek

otthonukat, soha nem akartak többé hazatérni erről a földről, így Odüsszeusz őket erővel vezette a hajóra. A lótuzevők földjéről a dölyfös küklopsz-nép mezejére ért a hajójuk. Ezen a földön minden megterem szántás és vetés nélkül, az emberek barlangokban laknak. Tizenkét társával indul el körülnézni.

(...)

Gyorsan elértük a barlangot, nem leltük azonban bent őt, mert a kövér nyáját kísérte a réten. Mindent megnéztünk, miután az üregbe beléptünk. Ott aszalók rogyadoztak a sajttól, sok gödölyének, báránynak szűk volt az akol már; s elkülönítve állt az öregje, a már megnőttek máshova zárva, és külön álltak a most-ellettek. Telve savóval minden edény, kiskád, sajtár, mibe fejni szokott ő. Ott legelőször is engem kértek szóval a társak, hogy vigyük el sajtját, forduljunk vissza, s utána gyorsan a fürge hajókra vezetve a sok gödölyét és bárányt aklukból, hasogassuk a sós vizet újra; s én, noha jobb lett volna bizony, nem ügyeltem a szóra, mert őt látni akartam, s azt, hogy ajándokot ad-e. Jaj, nem volt kedves, mikor eljött, embereimhez! Ott tüzet is gyújtván áldoztunk, majd mi magunk is hozzálátva, a sajtból ettünk, s ülve bevártuk ott benn, míg hazajött a juhokkal. Hozta a súlyos terhet, a száraz fát, hogy azon főzhesse az ételt, majd az üreg földjére ledobta goromba robajjal: és mi remegve behúzódtunk az üreg zugolyába. Most a kövér nyáját tág barlangjába terelte, mindet, ahányat fejni szokott, de a hímekeket ott kinn hagyta kerítés közt, a bakot meg a kost, valamennyit. Majd elzárta a nyílást roppant kővel, amelyet jól a magasba emelt: de huszonkét négykerekű jó földi szekér sem mozdítaná el amaszt a helyéből: ily roppant meredek sziklával zárta a nyílást. Végre leült, mekegő kecskéit, fejte juhát is, mindegyiket rendben, s kicsinyét odaküldte alája. Erre megaltatván a felét a fehérszínű tejnek, átsajtolta, s a túrót font kosarakba helyezte, és a felét öntötte edénybe, hogy innivalója, hogyha kívánja, legyen, s vacsorához hogy legyen ott benn.

És miután buzgólkodván befejezte a dolgát,
végre tüzet gyújtott, meglátott, s kérdeni kezdett:
„Kik vagytok? Merről járjátok a tengeri ösvényt?
Dolgotok is van-e, vagy csak amúgy vaktába bolyongtok,
mint a kalóznépség, mely a sós vízen erre meg arra
lelkét kockáztatja, s a többi hajósra veszélyt hoz?”

Így szólt; és elakadt kedves szívünk dobogása,
mert az erős mély hang meg a roppant termet ijesztett.
Így is választ adtam azonban, szólva szavakkal:
„Trója alól idevetve bolyongunk erre akhájok,
tág tenger tajtéka fölött a szelek dühe üldöz;
vágyakozunk hazajutni, de más-más útra kerültünk
mindnyájan, mert Zeusz bizonyára ekképpen akarta...
Ezt mondtam; de kegyetlen szívvel azonnal ekképp szólt:
„Ostoba vagy, vendég, vagy messziről érkezhettél;
azt akarod, hogy az isteneket tisztelve remegjem;
tudd meg: a küklopszok Zeusszal csöppet se törődnek,
más istennel sem, mert sokkal több a hatalmunk.
Zeusz mérgétől tartva bizony sose kímélnélek
téged s társaidat, ha nem indít erre a lelkem.
Mondd meg azonban, hol tartod jómívű hajódat,
messze a parton, vagy közelemben? Hadd tudom én is.”

Szólt puhatolva; de bölcs eszemet nem tudta becsapni,
s újra csak így szóltam hozzá csavaros szavaimmal:
„Bárkámat széttörte a föld rázója, Poszeidón,
mert szirtekre vetette a földetek oldala mellett,
sziklafokokra sodorva; a szél odatűzte a vízről;
én meg e társakkal kikerültem a végveszedelmet.”

(...) Akkor hát nyöszörögve bevártuk az isteni Hajnalt:
és hogy a rózsásujjú Hajnal kélt ki a ködből,
ő tüzet élesztett, megfejte a nagyhírű nyáját,
mindegyikét rendben s kicsinyét odaküldte alája.
És miután buzgólkodván befejezte a dolgát,
markolt egybe megint két embert reggelijéhez.
Reggelizett, s a kövér nyáját kiterelte utána
barlangjából, könnyeden elmozdítva a sziklát,

aztán vissza, mikéntha tegezre fedőt tesz az ember.
Sűrűn füttentyentgetve a hegyre terelte a Küklopsz
nagy nyáját; vad tervet főzve maradtam a mélyben:
tán sikerül bosszúm, s diadalt ad nékem Athéné.
És ez a terv látszott lelkemben a leghelyesebbnek.
Ott az akol közelébe hevert neki szörnyű dorongja,
egy még zöld, nagy olajfa-dorong; ezt vágta ki, hogyha
száraz lesz, majd hordja. Mi jól megnéztük: olyan volt,
mint amilyen nagy az árboca széles barna hajónak,
húszevezősnek, mely terhével járja a tengert,
szemre a vastagsága s a hossza is éppen ilyen volt.
Hát odaléptem, jó ölnyt vágtam le belőle,
és odaadtam, hogy meghántsák, embereimnek.
Ők simára faragták; én kihegyeztem a végét,
melléállva, utána tüzessé tettem a lángon.
Majd pedig elrejtettem szépen a trágya halomban,
melyből barlangjában elég volt, itt is, amott is.
Hívtam a többieket, hogy sorsot vessenek ekkor,
s döntsék el, ki legyen, ki velem főlemelje a nyársat
és bátran beledöfje szemébe, ha édesen alszik.
Sors pedig éppen azokra esett, kiket úgyis akartam,
négyre, magam számoltam hozzá még ötödiknek.
Estefelé megjött a szép gyapjas nyájjal Küklopsz,
tág ölü barlangjába terelte azonnal a nyáját,
és odakint egyet se hagyott a magas kerítés közt;
vagy sejtett valamit, vagy ekként rendelte az isten.
Majd meg a sziklát visszahelyezte, magasra emelve,
és odaült, mekegő kecskéit, fejte juhát is,
mindegyiket rendben, s kicsinyét odaküldte alája.
És miután buzgólkodván befejezte a dolgát,
markolt egybe megint kettőt, s látott vacsorához.
Ekkor a Küklopszhoz közelálltam, s szóltam ekképpen,
éjszínű borral telt nagy kancsót tartva kezemben:
„Küklopsz, nézz ide, idd meg az emberhúsr a bort is,
hogy megtudd, milyen édes ital volt barna hajónkban.
Áldozatot hoztam neked ebből, megkönyörülsz tán
és hazaküldesz még; de te őrzöngsz, túrni se tudjuk.
Mondd, te gonosz, lesz még, aki emberlakta vidékről
jönni kíván hozzád? hisz nem helyesen cselekedtél.”

Ezt mondtam; s átvette, megitta, örült neki szörnyen,
itta az édes italt, s aztán kért újra belőle:
„Adj még jó szívvel, s a neved mondd meg nekem egyben,
hadd adjak vendégi ajándékot, hogy örüljél.
Mert hoz a küklopszok dús földje a nagyszemű fűrtből
bort szintén, és Zeusz zivatarja növeszti a termést:
csak hogy ez itt nektárnak csöppje meg ambróziának.”

Így szólt; én meg a lángszínű bort adtam neki újra.
Adtam háromszor, s ő annyiszor itta ki balgán.
Majd miután az agyát az ital már elborította,
válaszomat mézes szókkal neki adtam ekképpen:
„Küklopsz, kérdezted híres nevemet; nosza, halljad:
megmondom, s te ajándékozz meg, ahogy megígérted.
Senkise, ez nevem; így hívnak, hogy Senkise, otthon
édesanyám meg apám és minden többi barátom.”

Ezt mondtam: de kegyetlen szívvel azonnal ekképp szólt:
„Senkise lesz, kit utolszor eszek meg a társai közt én,
mind ama többi előbb: nesze hát, ez lesz az ajándék.”

Szólt, és megbillent ezután, hátára hanyatlott
s elnyúlt félreszegett nyakkal; mindent leigázó
álom nyomta el őt; gégején dőlt ki a sok bor
s emberhús darabok; s ökrendett kábulatában.
Ekkor a nyársat fogtam, a sűrű parázsba benyomtam,
hadd tüzesedjék meg; szavaimmal a társakat is mind
bízattam, nehogy egy megijedjen s visszavonuljon.
És amidőn már-már lánggal lobbant az olajnyárs,
bármily zöld volt még, és már félelmesen izzott,
akkor a tűzből én odavittem; körben a társak
álltak; az istenség nagy merszet fűjt kebelünkbe.
Ők fogták a hegyes végű nagy olajfadorongot,
és a szemébe ütötték; én nekidőlve fölülről
forgattam, valamint ha hajófát fúr ki az ember
fúróval, s mások meg alulról húzva a szíjat,
pörgetik erre meg arra a fúrót, s az forog egyre.
Fogva, szemében ekképp forgattuk az áttüzesített
nyársat, s míg melegen forgott, körülötte a vér folyt.
Szétperzselte egész szeme héját és a szemöldijét

gőze az égő szemnek, sistergett szeme gödre.
Mint amidón a kovács nagy fejszét, szörnyű szekercét
edzeni márt a hideg vízbe, s hallatszik a vasnak
hangos jajsza, mert nagy erőt ettől kap a jó vas:
néki olajfadorong körül úgy sziszegett szeme akkor.
Szörnyű nagyot jajdult, visszhangzott körben a szikla;
visszafutottunk megrémülve, kitepte szeméből
vértől elborított nyársunkat azonnal a Küklopsz,
és azután, hadonászva kezével, messzire dobta;
s küklopsz-társaihoz felüvöltött, kik körülötte
laktak a szellős csúcsok alatt, barlangok ölében.
Hallották a kiáltást, jöttek is innen-amonnan,
és barlangja előtt kérdezték, hogy mi baj érte:
„Hát mi baj ért, Polüphemosz, mondd, hogy ekképpen üvöltesz
ambróziás éjben s tőlünk eloroztad az álmod?
Csak nem akarja talán rabló elhajtani nyájad,
vagy pedig elpusztítani téged csellel, erővel?”

Nézik a barlangból így szólt az erős Polüphemosz:
„Társak, Senkise öl meg csellel, senki erővel.”

Ők meg a választ így adták szárnyas szavaikkal:
„Már ha magad vagy egészen s nem bánt senki erővel,
Zeusztól jó nyavalyád, kikerülni biz azt lehetetlen;
rajta tehát, könyörögj te Poszeidónhoz, apádhoz.”

Szóltak s távoztak; nevetett örömében a szívem,
hogy rászedte a név őket meg nagyszerű eszmém.
Nyögve a Küklopsz s kínjai közt kínlódva, a sziklát
két kézzel tapogatva, a nyílástól elemelte,
ő maga szétterjesztve kezét odaült a küszöbre,
hogy valakit megfogjon, amint az lép ki a nyájjal;
lám, ő ennyire balgának hitt engem eszében.
Csakhogy azon töprengtem, hogy-mint lenne a legjobb,
hátha lelek számunkra menekvést még a halálból:
csel nem akadt, sem terv, mire nem gondoltam: az éltünk
kellett mentenem és a veszély fenyegetve közelgett.
Hát ez a terv látszott lelkemben a leghelyesebbnek.
Voltak a barlangban kosok is, sűrű gyapjú kövérek,

szép nagytermetűek, hordtak violásszínű bundát;
hát ezeket jól font vesszőkkel, amelyeken álmát
szokta aludni a vadszívű óriás, egybekötöttem
hármanként csöndben: s egy-egy embert vitt a középső,
kettő kétoldalt lépdelt, hogy a társaim óvja.

Egy embert három kos hordott; s én magam ekkor
– mert volt ott egy kos, mindjénél sokkal erősebb –
ennek a hátát fogtam meg s gyapjas hasa alján
függeszkedtem, a két kezemet becsavarva erősen
isteni gyapjába, s csüngtem roppant türelemmel.

Sóhajtozva ekképp vártuk be az isteni Hajnalt;
és hogy a rózsásujjú Hajnal kelt ki a ködből,
akkor a hímek mind kirohantak a jó legelőre,
meg nem fejten a nőstények bégettek az aklok
mellett, mert tőgyük kifeszült. Gyötrődve a gazda,

kínjai közt, a juhok hátát végigtapogatta
sorban, amint álltak: s nem vette a balgatag észre,
hogy gyapjas hasukon csüng mind, odakötve, a társam.

Hát közölük legutolszor a kos lépdelt ki az ajtón,
gyapja lehúzta, de én is, az elmés terv kisütője.

Megtapogatta, s ekképpen szólt az erős Polüphemosz:

„Drága kosom, mért is mégy most ki utolszor a nyáj közt
innen? Nem szoktál ezelőtt soha elmaradozni,
mert legelőbb legeled le a rétek gyöngé virágát,
jó nagyokat lépdelsz, elsőnek futsz a folyóknak
habjaihoz, s hazajönni először vágyol akolba
estefelé: most meg legutolsó vagy. De a gazdád
drága szemét szánod tán, mit kidőfött az a hitvány
ember s átkos társai, elmém borral igázva:

Senkise; ámde hiszem, hogy a vészből nem menekül meg.

Bár velem érezhetnél, s tudnál szólni is, akkor
megmondhatnád, hol bujkál most ő haragomtól:
agyvelejét szanaszét fröcskölném itt az üregben,
úgy verném a küszöbhez, s könnyebbülne a bajtól
szívem, mellyel e semmirekellő Senkise sújtott.”

Így szólván tovakuлдte a kost legelőre a nyájhoz.

S hogy kissé elhagytuk a barlangot meg az udvart,
bújtam a nagy kos alól ki, a társaim is kibogoztam...

Jacob Jordaens: A küklopsz barlangjában

(...)

Annyira voltunk épp, ahová még ér a kiáltás,
s akkor a Küklopszhoz szóltam szűrő szavaimmal:
„Küklopsz, lám, nem hitvány ember társait etted
meg te a mélyölű barlangban, tombolva dühödben.
Úgy kellett, hogy elérjen a csúfos baj, te kegyetlen,
házadban vendégeidet fölfalni se féltél,
most bosszút állt rajtad Zeusz meg a többi nagy isten.”

Ezt mondtam, s ettől csak nőtt a haragja szívében;
egy nagy hegy csúcsát leszakítva, hajónkra vetette,
és a sötétorru bárkának elébe esett az
egy kicsivel csak, s kis híján súrolta a kormányt. (...)

„Küklopsz, hogyha talán megkérdi egy ember a földön,
hogy történt a szemednek csúfos megvakítása,
mondd, hogy a városokat dúló Odüsszeusz vakított meg,
Láertész fia ő, Ithakában lakja lakását.”

(...)

1. Jellemezd Odüsszeuszt a történet alapján! Válaszd ki a felsorolt tulajdonságok közül, hogy melyik illik rá, és keresd meg azt a szövegrészt, amely ezt bizonyítja: *gyáva, buta, leleményes, bátor, bosszúálló, dicsekvő, kíváncsi!*

2. Hányan érkeztek a szigetre, és mit hoztak magukkal?
3. Miért akarta Odüsszeusz megvárni a küklpsz hazatérését? Mit szerettek volna a társai?
4. Milyen csellel győzte le Odüsszeusz Polüphemoszt?
5. Miért mondta azt, hogy Senkise a neve?
6. Keress példákat Odüsszeusz jellemzéséhez! A hős mely jellemvonásai kapnak nagyobb hangsúlyt?
7. Odüsszeusz mely cselekedetei bizonyítják ravaszságát?
8. Miért pusztulnak el Odüsszeusz társai? Mi, vagy ki okolható pusztulásukért? Mi ebben Odüsszeusz szerepe?
9. Változik-e Odüsszeusz jelleme az eposz során? Válaszodat indokold meg!

Állítsd helyes sorrendbe a történet felsorolt részeit: Odüsszeusz csele, az álnév, a kegyetlen barlanglakó, megérkezés a küklpszok szigetére, menekülés a barlangból!

EPOSI KELLÉKEK HOMÉROSZ MŰVEIBEN

Hogyan alkalmazta Homérosz a szóban hagyományozott mondananyag összeállításában az eposzi kellékeket? A homéroszi eposzok történetének alapja, mint már tudjátok, a görög mitológia. Az *Íliász* cselekménye nem ott kezdődik, ahol a háború története, s nem is ott fejeződik be. Az előzményeket nem az eposzból tudjuk meg, hanem a mondákból, a mitológiából. Az eposz egyik fő jellemzője ugyanis, hogy a **dolgok közepébe vágva (in medias res)** indítja a cselekményt az énekmondó. Bárhol kezdhette történetét, hiszen a hallgatók ismerték az eseményeket.

Az eposzok kezdő soraiban olvasható valamely istenség vagy természetfeletti lény **segítségül hívása (invokáció)**. Az *Íliász*ban ez így hangzik: „**Istennő, haragot zengj, Péleidész Akhilleuszét...**”. Az *Odüsszeiában* pedig „**Férfiúró! szólj nekem, Múzsá, ki sokfele bolyongott / s hosszan hanyódott ...**”, „**Istennő, Zeusz lánya, beszélj minékünk is ezekből**”. Ősi eleme ez a költészetnek. Azt érzékelteti, hogy a költő valamely istentől ihletett módon adja elő dalait, ő tulajdonképpen csak közvetíti a szöveget.

A **tárgymegjelölés (propozíció)** nagyon szorosan összekapcsolódik a segélykéréssel. Homérosz műveiben már az első sorban egymás mellé kerül e két elem, kellék. A propozícióból tudjuk meg, hogy az *Íliász* tárgya, témája nem a trójai háború története, hanem **Akhilleusz haragja**, „...mely sokszor kínt szerzett minden akháznak”, az *Odüsszeiáé* pedig **Odüsszeusz bolyongása**.

A **seregszemlével (enumeráció)** folytatódnak az ókori eposzok. A költő részletesen számba veszi a harcba induló görögöket és a trójaiakat. Ez a rész az eposz legrégibb eleme.

Csodás elemek vagy **isteni beavatkozás (deus ex machina)**: az *Íliás*ban ők irányítják az események alakulását, az *Odüsszeá*ban kevésbé, de Pallasz Athéné például gyakran lendíti át Odüsszeuszt a nehézségeken. A görögöknél az istenek irányítják a földi emberek életét.

Az **állandó jelzők (epitheton ornans)** nagyon gyakorlatias célt szolgáltak, hiszen velük megkönnyítette az énekmondó a saját dolgát. Akhilleusznek például 36 jelzője van a műben. A költő ezeket a jelzőket nagyon tudatosan, az adott személy pontos jellemzésére használta fel.

Az **eposzi** vagy **homéroszi hasonlatok** szintén fontos szerepet játszanak az eposzban. A bőséges, terjedelmes hasonlatokkal a költő látszólag elkalandozik a tárgytól. Az *Íliás*ban több mint kétszáz ilyen részletező, kitérőszerű hasonlat található.

A KÖZÉPKORI MAGYAR IRODALOM

EGYHÁZI EPIKA

A magyar irodalom kezdete a virágzó és hanyatló középkor időszakára (a XI. századtól a XVI. század elejéig) tehető. Az európai népek több évszázados irodalmi hagyományaihoz lassan csatlakozott a magyar irodalom. Az írásbeli kultúra első képviselői Magyarországon is a papok, szerzetesek voltak. A feudális államalapítás és a kereszténység felvétele utáni első századokban, művelődéstörténetünk kezdetén a mi irodalmi alkotásaink először a korabeli egyházi irodalom nemzetközi nyelvén, latinul íródtak, de a magyar nyelv irodalmi, írásbeli felhasználása is hamarosan nélkülözhetetlenné vált. A tihanyi apátságnak 1055-ből származó latin nyelvű alapítólevelében például 58 magyar szó (szókapcsolat) olvasható, s ezek helyesírása már határozott következetességet mutat. A magyarországi irodalom az európai kultúra szerves része lett. De abban a korban, mikor Magyarországon megszülettek az első írásos művek, Európában már virágzott a lovagi és világi irodalom.

Intelmek • E korai szakaszban fontos irodalmi alkotások keletkeztek.

Kódexmásoló-szerzetes

Egyik első emlékünknél Szent István király nevéhez fűződik: az *Intelmek könyve* Imre herceghez, fiához szól. E mű alapjában véve nem irodalmi műfajú, hanem erkölcsi alapú, tanító célzatú uralkodói „kézikönyv”, úgynevezett **királytükör**, melynek hagyományai már az ókorban kialakultak. István király intelmeit a *Corpus Juris* (Magyar Törvénykönyv) őrizte meg.

Legendák • A magyar irodalom első emlékei között találjuk az egyházi irodalom emlékeit, a különböző legendákat. Az európai keresztény hagyományban terjedő legendák mellett – ilyen a ma-

gyar *Szent Ferenc legenda* – igen fontosak az *Árpád-házi szentek* (István, Imre, Margit, László, Erzsébet) és a kereszténység első térítőinek (*Szent Gellért*) legendái. A magyarországi legendák nyugati minták alapján készültek. Fellelhetők bennük *vándormotívumok* – például a szenthez csatlakozó, megszelídülő vadállat is. Szent Gellért nem csak legendahős, maga is író: *Értekezés a három ifjú himnuszáról* című műve önéletrajzi ihletettséggű alkotás.

Kódexirodalom • Magyarországon hamar megjelentek a különböző szerzetesrendek. Fontos szerepük volt a térítésben, de európai szintű kolostori élet nem alakult ki. Így az irodalmi szerep is hiányzott, ami a nyugat-európai rendekre jellemző volt. Mégis a legtöbb korai irodalmi emlékünk az egyházi irodalomhoz tartozik, s különböző kódexekben (*Jókai-, Thewrewk-, Cornides-, Tihanyi-, Lobkovitz-, Érdy-kódex stb.*) maradt fenn. A magyarországi kódexirodalom kései szakaszában elsősorban a *huszitizmus*¹ hatására megjelentek az első *bibliafordítások* is. Az úgynevezett *Huszita Biblia* csak részleteiben maradt fenn (az *Apor-kódexben*), de a magyar nyelvű írásbeliség kialakulásában döntő jelentőségű. Kódexeink többsége a XV–XVI. századból maradt ránk, tehát egy olyan korszakból, amikor Európában már lehatnyatlott a kódexirodalom, és már nálunk is a világi irodalom volt a jelentősebb.

Háttér-információ

I. Szent István király – születési nevén Vajk (970–980 körül – 1038) az első magyar király. Uralkodása alatt a magyar törzsek szövetségéből kialakult fejedelemséget egységes, keresztény magyar királysággá alakította át. Ez 1028-tól az egész Kárpát-medencére kiterjedt. Az általa meghirdetett új politikai irányvonalnak ellenszegülő törzseket fegyverrel vagy békés úton behódoltatta, a lázadásokat leverte. Az ezeréves magyar törvénytár az általa alkotott törvényekkel kezdődik. Az államszervezet kiépítésével párhuzamosan megszervezte a magyar keresztény egyházat, ezért ő és utódai viselhették az *apostoli király* címet.

¹ *huszitizmus* – Csehországból kiinduló XIV–XV. századi vallási-társadalmi mozgalom (Husz János nevéről)

Amit a műről tudnod kell!

SZENT ISTVÁN KIRÁLY INTELMEI

István király kitűnő apa és nevelő is volt. Fia, Imre herceg (1007–1031) nevelését pontosan megtervezte. Már kicsiny korában megkeleszteltette. Első nevelői szülei voltak, majd 8 éves korától István király Gellért püspökre bízta fia neveltetését. 16 évesen ismét apja vette a kezébe a nevelést. Atyja mellett az államirányítás tudományát, a hadvezérséget, a diplomáciát sajátította el. I. István Imre herceg nevelését annak 23 éves korában fejezte be.

A tíz rövid fejezetből álló dokumentum a középkori igényeknek megfelelően erős vallásos tartalommal részletezte az uralkodó feladatait. A vallás szerepének rendkívüli jelentőségét jelzi, hogy a fejezeteknek nem kevesebb, mint fele a keresztény hittel és az egyházzal kapcsolatos kérdésekkel foglalkozik. Szent István nevelői működésének koronájaként intézte intelmeit fiához, leendő utódjához. Azt akarta, hogy ezek az intelmek vezéreljék fiát a kormányzás súlyos gondjai között. Pontokba szedve foglalta össze azt az erkölcsi és gyakorlati tudnivalót, melyet Imrének a sikeres országláshoz feltétlenül figyelembe kell vennie.

A bölcs tanító Szent István így adta át fiának a királyi tudnivalókat, hogy az általa megteremtett keresztény Magyarország tovább épüljön és szilárduljon.

Az intelmek, ahogy már fentebb említettük, a korai középkor egyik gyakran használt műfajában íródott, amely **királytükör** néven vált népszerűvé. A királytükrök egyszerű, ám nemes céllal készültek, ezeket elolvasva kellett az uralkodóknak megérteniük, hogy milyennek kell lenniük.

Az *Intelmek*, *Szent István király intelmei* Imre herceghez a *Corpus Juris Hungaric*be felvett első törvény, Szent István első törvénykönyve 1027-ből, a korszak legjelentő-

Zichy Mihály: Szent István, Szent Imre és Szent Gellért

sebb magyar irodalmi alkotása. Latin nyelvű mű, *Admonitiones* (*Intelmek*) az eredeti címe. A kor követelményének megfelelően emelkedett hangnemben, rímes latin prózában íródott. Az idők során a szövegnek több, modernebb fordítása is készült, a lentebb olvasott részletek Kuruc Ágnes fordításából valók.

SZENT ISTVÁN KIRÁLY INTELMEI IMRE HERCEGHEZ

(*részletek*)

Mivel megértem s mélyen átérzem, hogy amit csak Isten akarata megteremtett s nyilvánvaló eleve elrendelése elrendezett mind a kiterjedt égboltozaton, mind az egybefüggő földi tájakon, azt törvény élteti s tartja fenn, s mivel látom, hogy mindazt, amit Isten kegyelme bőséggel adott az élet előnyére és méltóságára, tudniillik királyságokat, konzulságokat, hercegségeket, ispánságokat, főpapságokat s más méltóságokat, részben isteni parancsok és rendeletek, részben világiak, valamint a nemesek meg az élemedett korúak tanácsai és javaslatai kormányozzák, védik, osztják fel és egyesítik, s mivel bizonyosan tudom, hogy minden renden valók a föld bármely részén, bármilyen méltóságot viseljenek, nemcsak kíséretüknek, híveiknek, szolgálóiknak parancsolnak, tanácsolnak, javasolnak, hanem fiaiknak is, úgy hát én sem restellem, szerelmetes fiam, hogy neked még életemben tanulságokat, parancsokat, tanácsokat, javaslatokat adjak, hogy velük mind a magad, mind alattvalóid életmódját ékesítsed, ha majd a legfőbb hatalom engedélyével utánam uralkodni fogsz. Illik pedig, hogy odaadó figyelemmel hallgatván eszedbe vésd apád parancsait, az isteni bölcsesség intelme szerint, mely Salamon szájából szól: *Hallgass, fiam, atyád intelmére, s ne vedd semmibe anyád tanítását!... Hallgasd hát meg, fiam, fogadd el szavaimat,akkor nagy lesz száma élted éveinek.*

Ebből a mondásból tehát észbe veheted, ha azt, amit atyai gyöngédséggel parancsolok, megveted – távol legyen! –, nem szívelnek többé sem Isten, sem az emberek. ... Itt az idő, hogy többé ne puha kásával étessenek, az téged csak puhánnyá s finnyássá tehet, ez pedig a férfiaság elvesztegetése s a bűnök csiholója és a törvények megvetése; hanem itassanak meg olykor fanyar borral, mely értelmedet tanításomra figyelmessé teszi. Ezeket előrebocsátván térjünk a tárgyra.

I. A KATOLIKUS HIT MEGŐRZÉSÉRŐL: „*Minthogy a királyi méltóság rangját csakis a hívők és a katolikus hitet vallók nyerhetik el, ezért parancsainkban a szent hitet tesszük az első helyre.*”...

Szent István király az apostoli hit őrzésére, az alattvalóinak való példamutatásra, az eretnekségtől való elfordulásra szólítja fel fiát. Kitér továbbá arra is, hogy a hitet csakis jó cselekedetekkel lehet teljessé tenni.

II. AZ EGYHÁZI REND BECSBEN TARTÁSÁRÓL: „*A királyi palotában a hit után az egyház foglalja el a második helyet, az egyház, melynek első ízben a mi fejünk, tudniillik Krisztus vetette el magját, majd az ő tagjai, vagyis az apostolok és szent atyák ültették át, meggyökereztettek erősen, s elterjesztették az egész földkerekségen.*”...

A szentegyházat **védellemezni kell naponta megújuló szorgalommal, hogy gyarapodjék**, és meg ne fogyatkozzon, hiszen aki az egyházat csorbítja, az Krisztus testét csonkítja, és büntetést érdemel, inti fiát Szent István király.

III. A FŐPAPOKNAK KIJÁRÓ TISZTELETRŐL: „*A királyi trón ékessége a főpapoknak rendje, ezért a királyi méltóságban ők kerülnek a harmadik helyre, kedves fiam, ők legyenek főembereid, úgy vigyázz a főpapokra, mint a szemed világra.*”...

Isten felkentjeit tisztelni és megbecsülni kell, nem szabad őket hamis vádakkal bemocskolni és a nyilvánosság elé hurcolni, hiszen csakis így lehet Isten megáldott az uralkodás.

IV. A FŐEMBEREK ÉS VITÉZEK TISZTELETÉRŐL: „*Az uralom negyedik díszje a főemberek, ispánok, vitézek hűsége, erőssége, sérénysége, szívessége és bizalma. Mert ők országod védőfalai, a gyengék oltalmazói, az ellenség pusztítói, a határok gyarapítói.*”...

Szent István figyelmezteti fiát, hogy a főemberek és vitézek *katonák*, és nem szabad őket szolgaságba hajtani. Békével kell uralkodni, hiszen a gőg bárkit letaszíthat a trónról, és a vitézek ereje könnyedén megfoszthatja uralkodói hatalmától a gyűlölködő királyt.

V. AZ IGAZ ÍTÉLET ÉS A TÜRELEM GYAKORLÁSÁRÓL: „*A türelem és az igaz ítélet gyakorlása a királyi korona ötödik cifrázása.*”...

Az apró ügyek feletti ítélkezés a bírák feladata, mondja fiának Szent István, „*Az ő megbízatásuk, hogy a törvény szerint döntsenek*”. A nagyszabású ügyekben viszont türelemmel, irgalommal és esküdözés nélkül kell ítéletet hozni.

VI. A VENDÉGEK BEFOGADÁSÁRÓL ÉS GYÁMOLÍTÁSÁRÓL: „*A vendégek s a jövevények akkora hasznat hajtanak, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén.*” Szent István király Róma példáját hozza fel, ahol azáltal váltak egyre dicsőbbé a királyok, hogy „*sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különb-különb tájakról*”. A vendégek különböző nyelveket, szokásokat és fegyvereket hoznak

magukkal, amik elrettentik az ellenséget és emelik az udvar fényét. „Mert az egy nyelvű és egy szokású királyság gyenge és esendő.”, írja a király, majd megparancsolja fiának, hogy gyámolítsa a jövevényeket, hiszen nagy kárt szenvedne az ország, ha lerombolná és szétszórná mindazt, amit elődje felépített.

VII. A TANÁCS SÚLYÁRÓL: „A királyi emelvényen a tanács a hetedik helyre tart igényt. A tanács állít királyokat, dönt el királyi sorokat, védelmezi a hazát, csendesíti a csatát, győzelmeiket ő arat, kerget támadó hadat, behívja a barátokat, városokat ő rakat, és ő ront le ellenséges várakat.”...

Mivel ilyen nagy a tanács hatalma, csakis a legbölcsebb és legtekinélyesebb emberekből szabad összeállítani, ifjaktól és kevésbé bölcsektől nem szabad tanácsot kérni, inti fiát Szent István király. Természetesen az ifjakat sem kell száműzni a tanácsból, de javaslataikat mindig meg kell vitatni a bölcsekkel.

VIII. A FIAK KÖVESSÉK ELŐDEIKET: „Őseink követése foglalja el a királyi méltóságban a nyolcadik helyet. A legnagyobb királyi ékesség, az én tudásom szerint, a királyelődök után járni, a szülőket utánozni.”...

Az isteni törvényeket is megveti, aki semmibe veszi ősei törvényeit, érvel Szent István király. Az engedetlenséget a pestishez hasonlítja, majd felszólítja fiát, hogy soha ne veszítse szem elől az általa hozott törvényeket, és kétkedés nélkül kövesse szokásait, melyek összeférnek a királyi méltósággal, hiszen ezáltal elnyeri az idegenek dicséretét.

IX. AZ IMÁDSÁG MEGTARTÁSÁRÓL: „Az imádság megtartása a királyi üdvösség legnagyobb járuléka, ezért a királyi méltóság kilencedik regulájában pendül meg. A folytonos imádkozás: a bűnöktől megtisztulás és feloldozás.”...

A király az ősi imákat ajánlja fia figyelmébe, hiszen ezek által válhat csak igazán nagy királlyá. Inti továbbá, hogy imádkozzon a tétlenség és a tunyaság ellen, az erények elnyeréséért, valamint azért, hogy legyőzhesse ellenségeit, és békében élhessen alattvalóival egyetemben.

X. A KEGYESSÉGRŐL ÉS IRGALMASSÁGRÓL, VALAMINT A TÖBBI ERÉNYRŐL: „Az erények mértéke teszi teljessé a királyok koronáját, és a parancsok közt a tizedik. Mert az erények ura a Királyok Királya, miként égi serege áll kereken tíz karból, úgy életed vitele kerekedik ki tíz parancsból.”...

Kéri, sőt megparancsolja fiának, hogy gyakorolja a kegyességet és irgalmasságot, a türelmességet, az erőt, az alázatosságot, a mértékletességet, a szelídséget, a becsületességet és a szemérmességet.

Végül így fejezi be intelmeit:

„Mindez, amit fentebb érintettünk, alkotja a királyi koronát, nélkülük sem itt nem tud senki uralkodni, sem az örök uradalomba bejutni. Ámen.”

1. Mikorra tehető a magyar irodalom kezdete?
2. Kik voltak az írásbeli kultúra első képviselői Magyarországon?
3. Milyen műfajok tartoznak a magyar irodalom első emlékei közé?
4. Mit tudsz a kódexirodalomról?
5. Ki volt Szent István király?
6. Kinek írta intelmeit, milyen céllal?
7. Foglald össze a *Szent István király intelmei* Imre herceghez főbb pontjait!

Szent István király Pál apostol szavait idézve ezt írta Imre hercegnek: „...*tanúsítatok mindenki iránt türelmet!*” Mire inti ezzel a fiát? Értelmezd!

IRODALOMELMÉLETI ISMERETEK

A legenda • A középkori egyházi irodalom egyik kedvelt műfaja. Ezek a szentek életét bemutató művek általában azzal a céllal készültek, hogy a példának tekintett személy életét, viselkedését, cselekedetét minél több emberrel megismertessék. Ez magyarázza azt, hogy a latin nyelvű legendák mellett viszonylag hamar megjelentek a *nemzeti nyelven* írott legendák is. Nőtt ugyanis az olyan közösségeknek, főleg női szerzeteseknek, apácáknak és vallásos érzületű világiaknak (elsősorban városi polgároknak) a száma, akik latinul már nem tudtak, de igényelték a szent szövegek felolvasását vagy olvasását.

Nota bene! A **legenda** (olvasnivaló, olvasandó dolog), a középkori irodalom **vallási tárgyú kisépikai műfaja**. Hőse olyan személy, aki a kereszténység szempontjából fontos: például egy szent, egy hős lovag, egy nemes király. Az ő életéről, tetteiről, vértanúhaláláról, csodáiról szólnak a legendák.

- **Formája** leggyakrabban prózai, de verses változata sem ritka.
- A legenda **szándéka**: példát adni az erényes életre a szentek cselekedeteinek bemutatása által (tanító célzat). A legtöbb legenda izgalmas, a képzeletet megmozgató, érdekfeszítő „regény”, „novella”, amelyekben már a szórakoztatás halvány szándéka jelentkezik, s a korabeli olvasók igényét elégítette ki.
- A gyakori **csodás elem** (az antik regényekből és a keleti – hindu – mesekincsből vett motívumok) a legendában nem valamilyen külsődleges hatás-keltő eszköz. A csoda legtöbbször valamilyen természeti törvényre rácsfoló esemény vagy jelenség.

A legendairodalom forrásai • A legenda műfaja valószínűleg azokra az apokrif történetekre vezethető vissza, amelyek Jézus, Mária és a tanítványok életéről szólnak. Már a keresztény ókor idejében megjelent ezek nyomán a szentek, mártírok élettörténetét összefoglaló műfaj. A legendairodalom nagyrészt ezt a hagyományt folytatja, de kibővül egy forrással, a szentté avatás hivatalos egyházi eljárásának jegyzőkönyveivel.

A MAGYAR NYELVŰ LEGENDÁK

A legendák kezdetben latin nyelven árasztották el Európát. Később, a XII–XIII. században a középkori néptömegek vallásos mozgalmának hatására anyanyelven szólaltak meg.

Az első magyarországi legendák is latin nyelven íródtak a XI–XII. században Szent Istvánról, Szent Imréről, Szent Lászlóról, Gellért püspökről. *A magyar nyelvű irodalom kezdeteit a XIII. század elejére vagy közepére tehetjük.* Különböző **szent-típusok** jelentek meg az egyes legendákban:

- a keresztény hitért vértanúhalált szenvedő mártírról szól *Szent Gellért legendája*,
- az egyházat védelmező, népet keresztény hitre térítő szentként mutatja be államalapító királyunkat, Szent Istvánt a *Hartvik-legenda*,
- a keresztény lovag eszménye testesül meg a *Szent László legendában*,
- az aszketikus élet szépségét hirdeti a *Szent Imre herceg legendája*,
- a legszebb emberi vonásokat: jólelkűséget, segítőkészséget, bátorságot, önzetlenséget hirdeti a *Margit-legenda*,
- a földi életnek, a természetnek, „Isten gyönyörű alkotásának” szeretetét mutatja be a *Ferenc-legenda*.

Az első magyar szentek legendái közül kiemelkedik *Szent László király* (1077–1095) *legendája*, melyet valószínűleg az 1192-ben történt szentté avatása körüli időben írtak. A különleges testi erejével, katonai képességeivel kiemelkedő uralkodó a magyar lovagkor eszménye, mintaképe lett. A különleges képességekkel rendelkező, jámbor, szegény életmódot hirdető szerzetesről, a Ferences-rend alapítójáról, Assisi Szent Ferencről (1182–1226) szól a *Ferenc-legenda*. Halála után két évvel avatták szentté. Életét több latin és olasz nyelvű legenda is feldolgozta. Ezek egyikét 1370 körül magyarra fordították, ennek a magyar fordításnak egy 1440 körül készült másolatát őrizte meg a *Jókai-kódex*, az első olyan középkori kódex, mely teljes egészében magyar

nyelvű szövegeket tartalmaz. Újszerű volt Szent Ferenc felfogása a természetről. Természet iránti rajongása jellemzi az állatokhoz fűződő kapcsolatát: a madaraknak prédikál, megszelídíti, szelíd báránnyá változtatja a farkast stb.

1. Mi a legenda fogalma és műfaja?
2. Mi a legenda formája és szándéka?
3. Mi a legendákban a csodák szerepe?
4. Melyek a legenda műfaj forrásai?
5. Milyen nyelven íródtak a legendák?
6. Mondj példákat legendákra!
7. Milyen különböző szent-típusok jelentek meg az egyes legendákban?

Háttér-információ

I. (Szent) László (1046–1095) Árpád-házi magyar király. Bátyja, I. Géza után lépett a trónra, utóda Könyves Kálmán volt. I. Béla magyar király és Richeza lengyel hercegnő második fia volt. Egy gyermekének a neve ismert, ő Szent Piroska, későbbi bizánci császárné. A László név szláv eredetű, a Vladiszlav keresztnévből származik, jelentése: hatalom és dicsőség.

Királyként roppant szigorú, de igazságos törvényalkotó volt, aminek eredményeként megszilárdult a magántulajdon védelme az országban.

Uralkodása idején Magyarország, fennállása óta először, képes volt a hódításra. 1091-ben elfoglalta Horvátországot, miután beavatkozott az ottani belviszályokba.

Erősen keresztény hitű, bátor, harcias király volt. Az ő uralkodása alatt avatták az első magyarországi szenteket: Gellért püspököt, I. Istvánt, András és Benedek remetéket. Őt magát 1192-ben avatták szentté.

SZENT LÁSZLÓ KIRÁLY UTOLSÓ GYŐZELME

Holtában is győzelmes volt Szent László király: halála után kétszáz esztendővel vívta meg utolsó, győzedelmes harcát.

Kétszáz esztendővel a szent király halála után történt, hogy a székelyek hadba szállottak a tatárok ellen. Amikor a székelység felvonult, és a rettenetes tatár hordát meglátta, szívében elkeseredett, és így fohászzkodott:

– Szűz Máriám, segíts meg! Szent László király, harcolj velünk!

És halljatok csodát: az ég meghallgatta a székelyek könyörgését. A pogány tatárok csodát láttak: a székelyek sorai előtt egy hatalmas vitéz jelent meg lóháton, fején aranykorona csillogott, kezében csákányt tartott. A vitéz megsarkantyúzta lovát, szembevágtatott a tatárokkal, és csákányával törni-zúzni kezdte őket. Úgy csapott le rájuk, mint a villám, a legjobb vitézek viasz módjára olvadtak el előtte. A lovas vitéz feje fölött, a magas levegőégben egy gyönyörűséges asszony lebegett, fején aranykorona, ruhája olyan fényes, hogy az emberi szem elkáprázott tőle.

A Jézus hitéért küzdő székelyeket a boldogságos Szűz Mária és mellette Szent László király segítette, így győzték le a pogány sereget.

Mondotta is egy vén tatár, akit fogságba ejtettek:

– Nem a székely, nem a magyar vert meg minket, hanem az a László, akit segítségül hívtak.

A csata idején a nagyváradi templomban is csoda történt: a templom öre sehol sem találta a szent király koponyáját. Hiába kereste, hiába kutatta, csak a csata után került elő, mintha onnan tért volna vissza. Így győzte le Szent László király holtában is a tatárokat.

(A *Dubnici krónika* nyomán)

Amit a műről tudnod kell!

A fent olvasott legenda a nagy tiszteletben álló Szent László király utolsó győzelméről szól. A szent király nemcsak életében, hanem más mondák szerint halála után is segítette szeretett népét.

Hírneves uralkodó volt, mert mindenütt megfutamította ellenségeit és Magyarországot meggyarapította. Évszázadokon át népi mondák, hősi énekek, himnuszok, templomi falfestmények és imádságos könyvek témája lett László király. Párviadala a kun vitézzel a Kerlés hegyi csatában szimbolikus értelmet nyert: László győzelme a kun harcok felett a kereszténység diadalát jelképezte a barbár pogánysággal szemben.

A Szent László életéhez fűződő csodás események között szerepel a „levitáció” jelensége is. Amikor egyik csatlósa megleste ima közben a nagyváradai egyházban, azt látta, hogy a király a föld fölé emelkedett. A nép arról is tudott, hogy László imájával bölénycsordát és szarvasokat varázsolt éhező serege elé, és lándzsájával, miként Mózes a pusztában, a szomjazóknak vizet fakasztott a kősziklából. Szent László a magyar katonák védőszentje.

1. Ki volt Szent László király? Mi jellemzi uralkodását?
2. Milyen eseményt mesél el a legenda?

Háttér-információ

Szent Gellért (977–1046) püspök a korabelei magyar egyházi élet meghatározó alakja. Velencéből jött hozzánk. A trónörökös Szent Imre nevelője lett, majd Bakonybélben remetéskedett, ahol tudományok művelésével is foglalkozott. 1030-ban Szent István megbízása alapján bencés szerzetestársai segítségével ő szervezte meg a csanádi egyházmegyét. Prédikált, keresztelt, székesegyházat, templomokat épített, iskolát és kolostort alapított. Szent Gellért nagyműveltségű egyházfő.

SZENT GELLÉRT LEGENDÁJA

Péter király uralma ellen 1046-ban a Tiszántúlon lázadás tört ki, melyhez a pogányság visszaállítását követelők a békési Vata vezetésével csatlakoztak. Szent Gellért, Beszteréd, Bödi, Benéte és Szónok ispán... elindultak Fehérvárról Buda felé, hogy ott az oroszok közötti számkivetésből visszatérő Vazul-fiakat, Andrást és Leventét tisztelességgel fogadják. Szent Gellért azonban, minthogy alacsony termetű volt, és mert Isten szolgálatában minden erejét teljesen kimerítette,

kocsin vitette magát. Mikor a pesti révhez jutottak, íme öt istentelen ember, Vata és cinkosai, eltelve a gonosz szellemekkel, amelyeknek magukat átadták, rárontottak a püspökökre és társaikra, és kövekkel támadtak rájuk. Szent Gellért püspök pedig azokra, akiket kövekkel dobáltak, szüntelenül a kereszt jelét vetette..., a földre térdelve hangozva így kiáltott: „Uram, Jézus Krisztus, ne ródd fel nekik bűnül, mert nem tudják, mit tesznek.” Ám azok ezt látva még jobban megdühödtek, nekitámadtak, és kocsiját felfordították a Duna partjára. Ott leráncigálták kocsijáról, taligára rakták és a Kelen-hegyről (a mai Gellért-hegy) letaszították. Mivel pedig még mindig lihegett, mellét dárdával átütötték; ezután egy sziklához vonszolták, és agyvelejét szétloccsantották. Így költözött el Krisztus dicsőséges vértanúja e világ nyomorúságából az örök boldogságra az Úrnak 1047. esztendejében. A Duna ugyan mindig meg-megáradt, arról a kőről azonban, amelyen Szent Gellért fejét összetörték, hét évig nem tudta a vért lemosni...

A következő napon aztán nagy sírással temették el Pesten a Boldogságos Szűz templomában ugyanabban a ruhában, amelyben a vértanúságot elszenvedte, majd Csanádra vitték. Sírja körül egyre több csoda, rendkívüli gyógyulás történt. A spontán módon kialakult népi kultuszt követte a hivatalos szentté avatás 1083. július 26-án, Szent László király kérelmére. Ahány beteg csak a testét érintette vagy vérét a földről felszedte, mindenféle betegségből tüstént kigyógyult.

Amit a műről tudnod kell!

Szent Gellért legendája beszámol arról, hogy nem lovon, hanem szekéren utazott, hogy az utazás idejét is olvasással tölthesse. Több művet írt. Egyedüli fennmaradt munkája: *Elmélkedés a három fiú énekéről*, a tüzes kemencébe vetett ifjak himnuszának (*Dániel könyve*) magyarázata.

1. Kikkel, és hova indult Gellért püspök?
2. Kik támadták meg őket?
3. Miért utazott szekéren a püspök?
4. Hogyan viselkedik a püspök az őt ért támadás során?
5. Milyen csodatételek kötődnek a forrásrészletben leírt eseményekhez?

Nézz utána a neten, és válaszolj a következő kérdésekre!

- Milyen lázadásról van szó a legendában?
- Ki volt Vajk, és miért voltak a fiai száműzetésben?

Háttér-információ

Árpád-házi Szent Margit 1242-ben született Klissza várában, Dalmáciában, ahová szülei a tatárjárás elől menekültek (IV. Béla király és a görög császár lányának, Máriának a lánya volt). A szülők fogadalmukhoz híven: ha az ország megszabadul a tatároktól, születendő gyermeküket Istennek ajánlják. Így került Margit 4 éves korában Veszprémbe, majd 10 évesen a Buda melletti Nyulak-szigetén (ma Margitsziget) lévő klostromba. Két év múlva Margit letette a fogadalmat, s 1261-ben szentelték apácává. Semmi rábeszélés nem tudta visszatéríteni a világi életbe. II. Ottokár cseh király házassági ajánlatát is elutasította.

Margit kitűnt az apácák közül szolgálatkészségével, szeretetével, önsanyargató életmódjával. 1271-ben halt meg a Nyulak-szigetén.

MARGIT-LEGENDA

Erős fogadással megfogadta IV. Béla király, ha Isten még egyszer országába visszavezeti, és népét ismét felemeli, egyetlen lányát neki ajánlja, apácának nevelteti. Fogadásáról nem is feledkezett meg, és amikor egyetlen leánya, a kicsi Margit a tizedik évét betöltötte, bizony kolostorba küldte. Ott nevelkedett a király egyetlen leánya, távol az édesanyja jó szavától, távol a díszes és kényelmes palotától.

Ahogy nőtt, növekedett, egyre inkább távolodott a világi hiúságtól, és közeledett az egyházi tanításokhoz. Az apácák klostromában élt a Nyulak-szigetén, amelyet később róla Margitszigetnek neveztek el.

Híre járt a közeli országokban, de még a távoli tartományokban is, hogy van Béla királynak egy szépséges szép lánya, s egymás után ér-

keztek a kérők Magyarországra. Megkérte Margitot a cseh király öfélése, s megkérték sokan mások is, de ő annyira utálta a világi hiúságokat és gyönyörűségeket, hogy hallani sem akart házasságról.

Messze földről jöttek szerzetesek és apácák, de jöttek nagy nemes özvegyasszonyok, nagy uraknak és fejedelmeknek feleségei is, hogy a királykisasszony szent életében gyönyörködjenek.

Mert Szent Margit mindig térdre ereszkedett Jézus és Szűz Mária képe előtt, úgyhogy a sok térdepelés miatt térdének kalácsai megdagadtak és megkeményedtek. Életének minden napján örült, ha magát megalázhatta, és az apácánővéreknek szolgálatot tehetett. Amennyivel felülmúlta őket méltóságával és nemességével, annyival inkább iparkodott magát megalázni előttük.

A nemes magyar király egyetlen lánya, az ország büszkesége ott főzött a konyhán, elmosta a tálakat és a fazekakat, és hordta a tüzelőt. Télen is ő tisztította a halat, ezért aztán kezének bőre meghasadozott, s a vére kiserkedt.

Történt egyszer, hogy Szabina nővér, Donát úr leánya rákot főzött vacsorára a nővéreknek. De főzés közben a fazék a parázs közé esett, és mindenestül kigyulladt. Szabina nővér csak sikoltozott, de nem mert a fazékhoz nyúlni. Akkor lépett be Margit, és kivette az izzó parázs közül. De halljatok csodát: a tűz sem kezét, sem ruháját nem égette meg.

A szent szűz a kolostor ebédlőjében is szolgált: felsöpört, kiszolgált a nővéreket, s egy falatot sem evett addig, míg a többiek az asztaltól felkeltek. De különben is, hogy magát megalázza, mindenkor a második asztalnál evett, miképpen a szolgálólányok.

Történt egyszer, hogy a szent szűz a nővérek kézmosó vizét, amelyet közösen használtak, ki akarta vinni, de a nagy csebet egyedül nem bírta. Ezért magához szólított egy nővért, éppen Boboldi ispán lányát, a büszke Csengét. Azt mondta neki:

– Szerető atyámfia, vigyük együtt a moslékos csebet!

Csenge nővér semmit sem szólt, kivitte a csebet Margittal, de amikor az udvarra értek, letette a csebet, és a moslékos vízzel a szent szüzet arcul verte. Margit pedig ezt békességgel elszenvedte, elmosolyodott, és azt mondta:

– Szerető atyámfia, mit művelsz?

Ilyen szeretet és alázatosság élt a szent szűz szívében.

De híre járt egyszerűségének és engedelmességének is. A közedényekkel megelégedett, az étel hitványát válogatta, s panaszát soha ember nem hallotta. Amit a főnökasszony parancsolt, elsőnek teljesítette.

Ha a nővérek közül valamelyiknek atyja, anyja vagy rokona meghalt, a szent szűz mindjárt felkereste, vele sírt, és azt mondta:

– Akarta volna az Úristen, szerető atyámfia, hogy inkább énnekem történt volna, hogy nem tenéked.

Ha pedig a nővérek közül valaki meghalt, a szent szűz addig nem távozott a testétől, míg el nem temették, hanem ott imádkozott a holttest mellett, s úgy megsiratta, mintha rokona lett volna.

Ez a szentséges szűz nagyon szerette a szegényeket, és maga is szegénységben akart élni. Ruhája mindig szakadozott és foltos volt. Néha a sárból vett fel posztófoltokat, és azzal foltozta meg köntösét.

Történt egyszer, hogy IV. Béla király eljött a lányához. Szent Margit nem mert atyja színe elé kerülni, mert erősen rongyos volt a köntöse. Hirtelen elfutott Kandida nővérhez, és megkérte, hogy foltot vessen a köntösére. Kandida nővér nagy munkával foltozta meg, mert a köntös már úgy elrongyolódott, hogy Margit karjának húsa alóla kilátszott. Amikor pedig a főnővér, aki a ruhát osztotta, Margitot meglátta, azt mondta neki:

– Asszonyom, én teneked jobb palástot adok.

De Margit azt felelte:

– Ne úgy tégy, szerető atyámfia! Két hitvány palástot varrj össze, és foltozd meg, azt viselem én.

Fején egyszerű velumot, fátyolt hordott, mint a többi nővérek. De amikor meglátta, hogy a szolgálólányok durva, goromba fejkendőt hordanak, elcserélte a magáéval, és az övét a szolgálóknak adta. A sarui is mind leszakadoztak a lábáról. Amikor mindezt a főnökasszony látta, azt mondta a szent szűznek:

– Ha ezt a te atyád és anyád megtudnák, rajtunk nagy szégyent tennének.

De Szent Margit azt mondta erre:

– Kérlek tégedet, szerető anyám, a Jézus szerelméért, hagyjad, hogy én így tegyek.

A szent szűz ágya csak egy földre vetett gyékény volt, erre néha egy kődarabot tett párnának. Ezen nyugodott a magyar király lánya. (...)

Betegségének tizenharmadik napján, huszonkilenc esztendőskorában a szent szűz elnyugodott az Úrban. Legottan a szentséges szűznek az orcája csodálatos fényességgel megfényesedett, s olyan szép világosság támadt a szeme alatt, mintha egész arcát megaranyozták volna.

(Lengyel Dénes: Régi magyar mondák)

Amit a műről tudnod kell!

A Magyarországon írott, illetve a magyar nyelvű legendák közül kiemelkedik a *Margit-legenda*. Első változatát latin nyelven közvetlenül Margit halála után, 1271 körül írták. Ezt 1300 körül kibővítették.

Ezen bővített változat magyar fordítása 1300 és 1320 között készülhetett. Ennek egy 1510 körül készült másolata maradt ránk. A másolatot leghíresebb középkori kódexmásolónk, **Ráskai Lea** domonkosrendi apáca készítette.

A *Margit-legenda* számos utalást tartalmaz a tatárjárás utáni Magyarország bel- és külpolitikai helyzetére, de a középpontban természetesen Margit cselekedetei állnak. A legenda címe megnevezi az alkotás műfaját és szereplőjét. **Célja:** Margit sorsának bemutatásán keresztül példamutatás, nevelés, tanítás. **Idő:** az eseménysor nem kronologikus. **Alapja:** a legenda magvát jegyzőkönyvek alkotják, ezeket Margit halála után készítették rendtársai vallomásai alapján. Tárgyias leírás jellemzi.

Szerkezete • Kompozíciója nem egységes, négy különálló részből áll.

I. rész. Margit kolostori életmódja. Aszkéta, önsanyargató életet élt, nem akart származása révén előnyökhöz jutni, a legalantasabbnak tartott munkákat is szívesen végezte el. Segítőkész, jólelkű volt, betegtársait ápolta. Tizennyolc éves koráig nem fürdött, vasövet és vezeklőövet viselt.

II. rész. Csodatételei. Például a férgek a ruháján gyönggyé változtak, egy sötét szobában világos lett, amikor levette a ruháit, majd újra sötét, amikor visszavette azokat.

III. rész. Az apácák vallomásai. Társai legszebb emberi tulajdonságai alapján már életében szentként tisztelték. Szinte erejét meghaladva ápolta, gondozta az egyik beteg nővértársát.

IV. rész. A papok és világiak tanúságtételei. Például arról, hogyan sanyargatta Margit önmagát, a kor felfogása szerint ugyanis a földi szenvedések jutalma a túlvilági boldogság.

Jelentősége • Az első nagyobb terjedelmű magyar nyelvű prózai írásművünk. Egy olyan személy áll előttünk, aki örök értékű emberi tulajdonságokkal rendelkezik, leszámítva az önsanyargatást, akinek cselekedetei minden korban, ma is mindenhol elismerést és megbecsülést érdemelnek. A legenda stílusa több helyen naturalisztikus (önsanyargatás), ennek célja Margit alakjának életszerűvé tétele.

Érdekesség: Margit szentté avatása halála után 672 évvel később, 1943-ban történt meg.

1. Röviden mutasd be Árpád-házi Szent Margit életútját!
2. Ismertesd a *Margit-legenda* keletkezéstörténetét!
3. Szerkezetileg hány részből áll a *Margit-legenda*, és mi a mű célja?

Fogalmazd meg néhány mondatban Margit szentté avatásának történetét!

Háttér-információ

F. Sassetta: Szent Ferenc

Assisi Szent Ferenc (1182–1226) a ferences rend megalapítója; Itália, az állatok, a kereskedők és a természet védőszentje. Ferenc tanulmányokkal töltötte ifjúsága nagy részét. Több nyelven folyékonyan beszélt, köztük latinul is, s a tanulás és a harci játékok mellett szívesen mulatozott ifjú nemes barátai társaságában.

Mikor 1201-ben Assisi hadba indult az ellenséges Perugia ellen, ő is csatlakozott a harcoló csapatokhoz. Nem sokkal később fogságba került, majd egy év raboskodás után, nagybetegen tért haza szüleihez.

1203-ban egy új, gyökeresen megváltozott emberként tért haza Assisibe. Ezt tetézte súlyos betegsége is, mely mély lelki váltságba döntötte.

Jordanes szerint Ferenc 1209. február 24-én, a *Máté evangéliuma* 10:9 sorainak hatására elhatározta, hogy apostoli szegénységben folytatja életét. Durva csuhát vett fel, és mezítláb, anyagi javak nélkül elkezdett a

megtérésről prédikálni. Ferenc soha nem szenteltette pappá magát, s a közösség, melyet vezetett, egyenrangú testvérekként élt együtt, „fratres minores”-nak, vagyis „kisebb testvéreknek” nevezve magukat.

1209-ben Ferenc a pápa engedélyét kérte egy új rend megalapításához; ezt meg is kapta III. Incétól. A hagyomány szerint a rendjük szabályzatát 1209. április 16-án hagyta jóvá a pápa, s máig ezt a momentumot tekintik a ferences rend hivatalos megalapításának.

A rend tagjait frátereknek, azaz testvéreknek nevezték. Céljuk az apostoloknak adott krisztusi útmutatás szerinti élet volt, mely érdekében szegénységi fogadalmat tettek, és vállalták, hogy életüket Isten szolgálatának rendelik alá.

1226-ban gyógygyezelésre ment Rietibe, onnan Sienába szállították, végül hazavitték Assisibe, ahol az első szerzetesközösség lakóhelyén, a Porciunkulában hunyt el.

FERENC-LEGENDA

SZENT FERENC A MADARAKNAK PRÉDIKÁL

A legenda szerint Szent Ferenc Cannarióban prédikálni kezdett a népnek, de előbb megparancsolta a fecskéknek, hogy hallgassanak, míg el nem mondja beszédét. Azok azonnal engedelmeskedtek...

Továbbmenve fölemelte tekintetét, észrevette, hogy az úttól nem messze a fákat óriási madársereg lepte el. Egészen elámult a madarak hatalmas sokasága láttán, és azt mondta társainak:

– Várjatok meg itt, amíg prédikálok hűgocskáimnak, a madaraknak.

Letért a mezőre, odament a madarakhoz, és elkezdett beszélni a földön csipegetőkhöz, mire a fákon ülők is mind odasereglettek, valamennyien szép csöndben várták végig a beszédet, s el nem szálltak addig, amíg Szent Ferenc áldásával égne nem eresztette őket. Amikor Szent Ferenc közöttük sétált, s csuhájával megérintette a madarakat, akkor sem repült el egyik sem.

Giotto: Szent Ferenc prédikál a madaraknak

Hűgocskáim, madarak! Ti igen sokkal tartoztok a Teremtőnek, azért mindig és mindenütt kötelesek vagytok dicsérni őt. Mert kétszeres, sőt hárszoros ruházattal látott el benneteket; szabadságot adott nektek, oda röplhettek, ahova akartok; Noé bárkájában megőrizte fajotokat, hogy ki ne vesszetek. Hálával tartoztok a levegőért, amelynek uraivá tett. Azután gondoljátok meg, hogy se nem vettek, se nem arattok, Isten mégis gondoskodik rólatok. Inni ad a folyókból és forrásokból, menedéket nyújt a hegyekben és völgyekben, helyet biztosít a fészekrakáshoz a fák lombos ágain. Azután még fonni és szőni sem tudtok, Isten ruház föl benneteket és fiókáitokat. Jótéményeiből, amelyek-

kel elhalmozott, láthatjátok, mennyire szeret Teremtőtök. Őrizkedjete
tehát húgocskáim, a hálátlanság bűnétől, s azon legyetek, hogy szüntel
enül áldjátok Istent.

SZENT FERENC ÉS A GUBBIÓI FARKAS

*Molnár C. Pál: Szent Ferenc
és a gubbiói farkas*

Gubbió városában „egy hatalmas testű, rettenetes és vérengző farkas garázdálkodott, amely nemcsak az állatokat, hanem még az embereket is fölfalta” – olvasható Assisi Szent Ferenc *Virágoskertjében*. A városiak gyakran mentek ki az erdőbe felfegyverkezve, „mintha háborúba indultak volna, de még így is jaj volt annak, aki egyedül került szembe vele”.

Amikor Ferenc ellátogatott a városba, megszánta az embereket, akik elmesélték neki a történetet.

Egyetlen társával kiment az erdőbe, hogy találkozzon a fenevaddal. Amikor a farkas megpillantotta őt és társát, azonnal nekik támadt vicsorgó fogakkal. Ferenc azonban keresztet vetett a farkas elé, aki erre azonnal megtorpant.

Gyere ide, farkas testvér! – mondta Ferenc. A farkas engedelmeskedett.

Krisztus nevében parancsolom, hogy se engem, se másokat ne bántásál.

Majd prédikálni kezdett a farkasnak, amiért irgalom nélkül pusztította Isten teremtményeit, és megígértette vele, hogy többé nem bánt egyetlen állatot vagy embert sem.

A farkas fejbólintással jelezte beleegyezését. Ferenc ekkor magával vitte a fenevadat a városba, és prédikációt tartott az embereknek és a farkasnak egyaránt, mindkét felet arra kérve, ne háborgassák egymást. Az emberek szóval fejezték ki helyeslésüket, a farkas pedig jobb mancsával esküdött. Attól a naptól kezdve a farkas és az emberek megtartották a Ferenc által kötött egyezséget.

Ferenc, Krisztus hatalmánál fogva sikeresen kibékítette az embert a természettel.

Amit a mőről tudnod kell!

A *Szent Ferenc legendája* a XIV. századi magyar nyelvű irodalom egyik legértékesebb emléke, a középkori laikus-vallásos irodalom egyik (fennmaradt) gyöngyszeme. 1370 körül fordították le magyarra, szövegét egy 70 évvel későbbi kézirat, a *Jókai-kódex* őrzi. A szigorú egyházi szemlélettől való lassú eltávolodást leginkább a legenda két legszebb részlete érzékelteti. A madaraknak prédikáló Szent Ferencről szóló jelenet, a nagy olasz misztikusnak a természet szépsége iránti csodálatát, a középkori siralomvölgy-szemlélethez képest oly modern gondolatát tolmácsolja. A kedves naivitással előadott legendarészletben, a természet jelenségeinek megfigyelésén túl, olyan újszerű gondolatok is megjelennek, mint például a madarak szabadságának a kiemelése.

A legenda második része a gubbiói farkas megtéréséről szóló novellisztikus részlet. A népies ízű, kerek történet szerint Ferenc, miután megszelídítette a Gubbio város határában garázdálkodó farkast, megmagyarázza a város lakóinak, hogy a vadállat nem valami eredendő gonoszszágból, hanem csak sanyarú körülményei, az éhség kényszere miatt vált rablóvá és gyilkossá; ha azonban a város gondoskodik majd becsületes eltartásáról, „bűneit” elhagyja és senkinek sem fog ártani. A bűn társadalmi eredetének gondolata merőben új az egyházi felfogáshoz képest, s hallgatólagosan az anyagi javaknak a társadalom kivetettjeivel való megosztására buzdít.

Bár a legenda későbbi a *Margit-legendánál*, nyelvéllapota jóval archaikusabb. A fordító nagyon ügyelt a latin nyelv szépségeinek visszaadására, ám a magyar nyelvre ráerőltette a latin szerkezeteket.

1. Mit gondolsz Szent Ferencről a történetek elolvasása után?
2. Hogyan mutatják Ferenc ember- és természetszeretetét cselekedetei, magatartása, gesztusai, az általa használt nyelvi fordulatok?
3. Hogyan nyilvánul meg cselekedetekben, gesztusokban, szavakban, hogy létrejött-e a kommunikáció Szent Ferenc és környezete között?

Tanulságos-e a farkas-legenda napjainkban is? Miért?

TARTALOM

Bevezető helyett. Az irodalom szerepe az egyén és a társadalom életében	
Az irodalom bölcsője	
Homérosz és eposzai	
Irodalomelméleti ismeretek. <i>Az eposz. Az eposzi kellékek</i>	
A trójai mondakör. Erisz almája	
Íliász. A dögvész. Akhilleusz haragja	
Akhilleusz pajzsa	
A trójai faló	
Odüsszeia	
Odüsszeusz elbeszéli kalandjait Alkinosznak	
Küklópia	
Eposzi kellékek Homérosz műveiben	
A középkori magyar irodalom	
Egyházi epika	
Szent István király intelmei Imre herceghez	
Irodalomelméleti ismeret. <i>A legenda</i>	
A magyar nyelvű legendák	
Szent László király utolsó győzelme	
Szent Gellért legendája	
Margit-legenda	
Ferenc-legenda	
Szent Ferenc a madaraknak prédikál	
Szent Ferenc és a gubbói farkas	
Nyelvemlékeink	
Ómagyar Mária-siralom	
A reneszánsz kor irodalma	
Janus Pannonius	
Pannónia dicsérete	
Irodalomelméleti ismeretek. <i>Az epigramma</i>	
Tinódi Lantos Sebestyén	
Cronica	
Budai Ali basa históriája	
Irodalomelméleti ismeret. <i>Históriás ének</i>	
A reformáció kora	
Heltai Gáspár	
Száz fabula	
A farkasokról és a bárányról	
Irodalomelméleti ismeret. <i>Fabula</i>	
Bornemisza Péter	
Siralmas énnéköm	
Balassi Bálint	

Balassi Bálint hazafias költészete. Búcsúja hazájától	
Balassi Bálint szerelmi lírája. A Magyar Daloskönyvből	
Hogy júliára találá, így köszöne neki	
balassi Bálint istenes versei: A TE NAGY NEVEDÉRT	
Irodalomelméleti ismeret. <i>Balassi-strófa</i>	
A barokk	
Zrínyi miklós	
Szigeti veszedelem	
Bevezetés	
Zrínyi kirohanása	
A szultán halála	
Zrínyi halála	
A XIX–XX. századi írók történelmi témájú alkotásai	
Gárdonyi Géza	
Egri csillagok (<i>részletek</i>)	
Hol terem a magyar vitéz?	
Oda Buda!	
A rab oroszlán	
Eger veszedelme	
Holdfogyatkozás	
Irodalomelméleti ismeret. <i>A regény</i>	
A kuruc kor költészete	
Csínom Palkó	
Rákóczi-nóta	
Balogh Ádám nótája	
Mikes Kelemen	
Törökországi levelek: 77. levél, 88. levél, 207. levél	
Irodalomelméleti ismeretek. <i>Az irodalmi levél</i>	
A francia klasszicista dráma	
Molière (Jean-Baptiste Poquelin)	
A fősvény (<i>részletek</i>)	
Irodalomelméleti ismeretek. <i>A komédia (vígjáték)</i>	
A magyar felvilágosodás	
Csokonai Vitéz Mihály	
Zsugori uram	
Az estve	
A Reményhez	
Irodalomelméleti ismeretek. <i>Jellemkép</i>	
Berzsenyi Dániel	
A közelítő tél	
Az utazási regény. Daniel Defoe. Robinson Crusoe	
Irodalomelméleti ismeret. <i>Az utazási regény</i>	
Jonathan Swift. Gulliver utazásai (<i>részletek</i>)	
Irodalomelméleti ismeretek. <i>Az utaztató regény</i>	

Навчальне видання
ДЕБРЕЦЕНІ Оніка Олександрівна

**Інтегрований курс
«ЛІТЕРАТУРА»
(угорська та світова)**

Підручник для 7 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою

Угорською мовою

Зав. редакцією *А. А. Варга*
Коректор *Г. М. Турканич*

Формат 70х100/16.
Ум. друк. арк. 21,71. Тираж пр.
Зам. № .

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване
видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
e-mail: office@svit.gov.ua